

Til
Ministeriet for Børn og Undervisning

Dato
November 2011

FORSØG MED PRAKTISKE/ MUSISKE FAG I FOLKE- SKOLEN

EVALUERING

EVALUERING

INDHOLD

1.	Resume	1
1.1	Forsøgenes betydning for undervisningens gennemførelse	2
1.2	Opnåede resultater	3
2.	Indledning	5
2.1	Om de praktiske/musiske fag	5
2.2	Om forsøg med praktiske/musiske fag	6
2.3	Om evalueringen	7
3.	Udstrækning i hele skoleforløbet af obligatoriske undervisningsforløb inden for musik og billedkunst	9
3.1	Hvordan er det implementeret på skolerne	9
3.2	Forsøgets betydning for eleverne	11
3.3	Vurdering af forsøget	12
4.	Afprøvning AF et nyt fag – håndværk og design – mellem 4. og 7. klassetrin	13
4.1	Konkret placering af timerne	14
4.2	Fra begrænset til fuld integration	15
4.3	Trin- og slutmål	16
4.4	Hvad har forsøget betydet for selve undervisningen	20
4.5	Resultater	27
4.6	Vurdering af forsøget	30
5.	Afsluttende prøver i valgfagene musik, billedkunst samt håndværk og design	33
5.1	Hvordan er det implementeret på skolerne?	33
5.2	Hvad har det betydet for selve undervisningen?	36
5.3	Resultater i form af ændring af fagets status hos lærere og elever	38
5.4	Resultat i form af øgede kompetencer hos eleverne	39
5.5	Vurdering af forsøget	39
6.	Afprøvning af alternativ sundhedsprofil for faget idræt	41
6.1	Om forsøget/temaet	41
6.2	Hvordan er det implementeret	41
6.3	Hvad har det betydet for selve undervisningen?	42
6.4	Resultater	44
6.5	Vurdering af fag med sundhedsprofil	45

BILAG

Bilag 1: Overblik over de deltagende skoler

Bilag 2: Metodebilag

1. RESUME

Ministeriet for Børn og Undervisning (daværende Undervisningsministerium) igangsatte i skoleårene 2009/2010 og 2010/2011 en række forsøg med de praktiske/musiske fag. Forsøgene blev gennemført inden for fire overordnede temaer¹:

- Tema 1: Udstrækning i hele skoleforløbet af obligatoriske undervisningsforløb inden for musik og billedkunst. Formålet med forsøget var at øge andelen af elever, der vælger musik og billedkunst som valgfag i 8. klasse. To skoler har gennemført forsøg inden for dette emne. Den ene skole har haft frivillig undervisning i musik i 7. klasse, hvor en hel klasse valgte at deltage. Den anden skole har haft obligatorisk undervisning i billedkunst i 7. klasse.
- Tema 2: Afprøvning med et nyt fag – håndværk og design – mellem 4. og 7. klassetrin og som valgfag på 8. og 9. klassetrin. Formålet med forsøget var at styrke elevernes praktiske kundskaber og færdigheder samt deres forståelse af, hvordan arbejdsprocesserne er i mange af de håndværksfag, som en del af eleverne senere vil møde på ungdoms- og videreuddannelserne. 12 skoler har gennemført forsøg med håndværk og design som erstatning for håndarbejde og sløjd. Fem skoler har gennemført forsøg med håndværk og design som erstatning for håndarbejde, sløjd og billedkunst. Ingen skoler har lavet forsøg med håndværk og design som valgfag på 8. og 9. klassetrin.
- Tema 4: Afsluttende prøver i valgfagene musik, billedkunst samt håndværk og design. Formålet med dette forsøg var at styrke opmærksomheden om fagene både hos elever og lærere samt at give bogligt svage elever flere muligheder for succesoplevelser i skolen. Tre skoler har afholdt afsluttende prøver i valgfaget billedkunst. En skole har afholdt afsluttende prøve i valgfaget musik.
- Tema 5: Afprøvning af alternativ sundhedsprofil for faget idræt (samarbejde mellem idræt og hjemkundskab). Formålet med forsøget var, at eleverne opnår større kendskab til sammenhængen mellem kost (hjemkundskab) og motion (idræt) for derigennem at give eleverne et bedre grundlag for at vælge en mere sund livsstil. Én skole gennemfører forsøg med samarbejde mellem idræt og hjemkundskab (på 5.-6. klassetrin).

Rambøll Management Consulting (Rambøll), Anvendt KommunalForskning (v/ Ulf Hjelmar) og Danmarks Pædagogiske Universitetsskole (v/ Niels Egelund) præsenterer i nærværende rapport en evaluering af forsøgene med de praktiske/musiske fag i folkeskolen. Evalueringen er gennemført i perioden juni-oktober 2011 på opdrag fra Ministeriet for Børn og Undervisning. I samme periode har Rambøll, AKF og DPU gennemført en kortlægning af de praktiske/musiske fags status og vilkår i folkeskolen. Kortlægningens resultater afrapporteres i en særskilt rapport.

Evalueringen baserer sig på en kvalitativ totalundersøgelse. Alle 24 skoler, der har gennemført forsøg, har således været besøgt. Da langt de fleste antal forsøg er gennemført på tema 2 om håndværk og design, er datagrundlaget for de andre temaer meget begrænset (1-4 skoler). På de fleste skoler er der gennemført interview med skolelederen, lærere på forsøget samt elever, der har deltaget i forsøget.

Derudover er der på udvalgte skoler gennemført interview med lærere, der underviser i de praktiske/musiske fag, men under almindelige vilkår. Disse interview er delvist blevet anvendt til at beskrive undervisningen under almindelige vilkår for derigennem at kunne vurdere, om undervisningen i forsøgene er mærkbart anderledes end undervisningen på almindelige vilkår. Derudover er lærerne blevet anmodet om at vurdere fordele og ulemper ved ideen bag forsøgene. Dette fordi det formodes, at forsøgslærerne som udgangspunkt er positivt indstillet, hvorfor det kan være relevant med perspektiver fra lærere, der ikke frivilligt har valgt at deltage i forsøgene.

For yderligere beskrivelse af den anvendte metode, se bilag 2.

---

¹ Der er ikke igangsat forsøg under det planlagte Tema 3: Udtalelser om elevernes faglige standpunkt ved afslutning af den obligatoriske undervisning i en række praktiske/musiske fag.

1.1 Forsøgenes betydning for undervisningens gennemførelse

Alle fire forsøgsområder har resulteret i, at undervisningen er grebet anderledes an, end det er tilfældet, når der undervises i de samme fag under almindelige vilkår. Omfanget af forskellene varierer dog betydeligt. Tema 1 om udstrækning af musik og billedkunst samt tema 4 om afsluttende prøver i valgfagene musik og billedkunst har kun ført til en begrænset nytænkning af undervisningen. Udstrækning (tema 1) synes at give lidt mere plads til større projekter, mens afsluttende prøver (tema 4) kan give lidt mere strukturerede forløb med øget fokus på teoretiske elementer i faget. Forskellene vurderes dog at være begrænsede. Dette understøttes af, at der ikke er udviklet nye trin- og slutmål blandt forsøgsskolerne, der har arbejdet under disse to temaer². Det skal dog bemærkes, at datagrundlaget er meget begrænset, da kun to skoler har gennemført forsøg under tema 1 og fire skoler under tema 4.

Det nye fag håndværk og design (tema 2) har skabt de største forandringer i undervisningen, om end det langt fra er alle skoler, der har realiseret det fulde potentiale ved samtænkningen af fagene. Forandringen beskrives bedst som en bevægelse fra at se de håndværksmæssige færdigheder som et mål i sig selv, til at disse nu ses som et redskab til at nå et mål. Målet er i dag individuelt designede og kreativt tænkte produkter. Den gennemførte kortlægning af de praktiske/musiske fags status og vilkår i folkeskolen³ viste bl.a., at under halvdelen af lærerne vurderer, at de fleste af eleverne opnår viden og færdigheder på et niveau, der gør dem i stand til at være kreative i faget. Derimod er det særligt den udtryksmæssige kernefaglighed⁴, som lærerne vurderer, at eleverne tilegner sig. Dette er med til at understøtte, at der generelt har været meget fokus på tilegnelse af håndværksmæssige færdigheder i undervisningen i de praktiske/musiske fag.

Flere skoler lægger vægt på, at disse produkter har en høj nytteværdi for eleverne og nogle gange også for bestillere af elevernes produkter. Disse "bestillere" har eksempelvis været en lokal børnehave, et firma, der designer tøj til tweens, etc. Undervisningen i håndværk og design er også kendetegnet ved øget fokus på såvel idégenerering og dokumentation af arbejdsgange som på elevernes medbestemmelse.

Der er dog også mere "kaos" og en del ventetid – selv når der er to lærere, der underviser. Kaos og ventetid skyldes, at det er en udfordring at undervise i de mere frie og kreative forløb, hvor eleverne generelt befinder sig forskellige steder i forskellige arbejdsprocesser på et givet tidspunkt i undervisningen. Eleverne skal hjælpes lige præcis der, hvor de er, og ofte er det ikke muligt at samle klassen til en fælles demonstration/forklaring, der er relevant for alle.

Enkelte, men langt fra alle, skoler under tema 2 (a og b) har i mindre omfang ændret de eksisterende nye trin- og slutmål for de enkelte fag for at tilpasse dem det nye fag håndværk og Design. Alle de skoler, der har arbejdet med nye trin- og slutmål, har taget udgangspunkt i Fælles Mål og lavet justeringer på denne baggrund.

Konkret skal det nævnes, at der kan være større udfordringer med at integrere billedkunst med sløjd og håndarbejde, end der umiddelbart synes at være ved at integrere sløjd og håndarbejde. På den anden side tyder evalueringens resultater på, at det er, når billedkunst integreres, at fagene virkelig nytænkes. Faglokaler, lærernes kompetencer (at skulle dække fag, som man ikke er uddannet i) og gode redskaber til at strukturere kreative processer og gøre dem overskuelige for såvel elever som lærere synes at være de største udfordringer.

Enkelte undervisere, og især dem, der underviser på almindelige vilkår, udtrykker bekymring for, at det nye fag håndværk og design risikerer at blive så skriftligt og abstrakt, at det kan være svært for de bogligt svageste elever at håndtere fagets krav. Evalueringen har dog hverken kunnet be- eller afkræfte dette.

Forsøget har også medført en markant ændring i undervisningen på den skole, der har arbejdet med en alternativ sundhedsprofil for faget idræt (tema 5). Mest tydeligt med øget fokus på hver-

² Der var fra centralt hold (kommunen) udviklet nye trinmål for forsøget i billedkunst i Herlev, men det var indtrykket, at de ikke blev brugt.

³ Gennemført af Rambøll Management Consulting for Ministeriet for Børn og Undervisning.

⁴ Eksempelvis at planlægge og producere et produkt i tekstiler eller træ, fremstille et billede eller mad eller udøve musik

dagsmotion og bevægelsesglæde samt mere eksplicit fokus på sundhed. Der er her udviklet nye trin- og slutmål for faget. Forsøget har dog været rettet mod en specifikt udvalgt gruppe med særlige behov for en sundhedsmæssig indsats, hvorfor det ikke er muligt at udvikle generelle konklusioner om betydningen af et samarbejde mellem idræt og hjemkundskab.

1.2 Opnåede resultater

I tråd med forsøgenes forskellige indflydelse på undervisningen har forsøgene haft varierende indflydelse på elevernes engagement og kompetencer samt fagenes status. Udstrækningen af billedkunst og musik (tema 1) synes ikke at have resultater af et omfang, der kan identificeres i materialet. Dette kan dog skyldes det begrænsede datagrundlag (to skoler, hvoraf den ene ikke har eleverne gående, efter at de har afsluttet forløbet).

Afsluttende prøver (tema 4) og en alternativ sundhedsprofil for faget idræt (tema 5) har haft indflydelse på eleverne og måske på fagets status. Det vurderes generelt på tværs af de fire skoler under tema 4, at eleverne såvel som andre lærere prioriterer faget højere, når der er afsluttende prøve. Konkret ses det, ved at eleverne bliver hængende efter undervisningen for at forbedre deres produkter/arbejde. Det er ligeledes lærernes vurdering, at eleverne øger deres kompetencer, især inden for de områder de skal prøves i. Skolen, der arbejdede med en alternativ sundhedsprofil, har først og fremmest en relativt stor tilslutning til et nyoprettet valgfag med samme indhold. Derudover kan nogle af eleverne fortælle om konkrete omlægnings af spisevaner, herunder spisevaner i familien. En af eleverne har eksempelvis fået en maddag, hvor han planlægger og laver maden. Der er ikke tendens til, at faget har fået højere status.

Med faget håndværk og design har lærerne typisk oplevet elever med større engagement og arbejdsglæde. Elever, som det tidligere var svært at motivere for et eller flere af fagene, arbejder nu aktivt med elementer fra alle tre fag for at færdiggøre de produkter, de arbejder med. Der er en udbredt holdning blandt de involverede lærere i forsøget om, at eleverne når omkring færre konkrete håndværksmæssige færdigheder i form af forskellige redskaber. Til gengæld er der et håb om, at de får en bedre fornemmelse af de redskaber og materialer, de bruger, fordi de kan se nytten af at lære om dem, da det er en forudsætning for at lave et godt produkt. Om dette er tilfældet, kan evalueringen ikke entydigt påvise. Derimod synes det sikkert, at eleverne bliver bedre til at overskue tilblivelsesprocesser, idéudvikle og lave processer, i og med at dette reelt fylder meget mere i undervisningen, end det normalt har gjort, når der undervises under almindelige vilkår. Dette udtrykkes meget godt af to undervisere fra en af skolerne. De fortæller, at de med forsøget er blevet meget bedre til at strukturere kreative processer. Tidligere arbejdede de enten med modeller, hvor alle elever lavede det samme produkt, eller de arbejdede med helt frie projekter, der alt for ofte endte i kaos. Ved at nytænke fagene har de tænkt mere struktureret over, hvordan man kan undervise eleverne i at udvikle deres kreativitet.

1.2.1 Bidrag til at styrke de praktiske/musiske fag

Forsøgene i sig selv kan ikke siges at have bidraget til at styrke de praktiske/musiske fag mere generelt på forsøgsskolerne (og i de kommuner, hvor de er forankret). De enkelte indsatser kan i en lokal kontekst have fyldt meget, men i de fleste tilfælde har de været fokuseret på enkelte dedikerede lærere og enkelte fag, uden at det har haft en større betydning for de øvrige praktiske/musiske fag på skolerne. Projekterne har derfor for det meste haft begrænset eller slet ingen indflydelse på resten af skolen og det omgivende samfund. Enkelte skoler har gennemført forsøg, der er blevet udbredt uden for skolen.

Engum Skole har integreret sløjd, håndarbejde og billedkunst i faget Kunst, håndværk og design. I det nye fag har der været fokus på designprocessen med inddragelse af både innovation og entreprenørskab. Skolen har eksempelvis samarbejdet med Noon Copenhagen, som eleverne skulle designe tøj til. Da eleverne skulle præsentere deres produkter for Noon Copenhagen, deltog politisk ordfører for de konservative Carina Christensen. Projektet og samarbejdet med Noon Copenhagen har også været nævnt i TV2-nyhederne. Det nye fag anvendes i dag i høj grad til at profilere skolen. Ingen af de andre besøgte skoler under tema 2 havde dog hørt om eller inddraget erfaringer fra Engum Skole.

Forsøget med en afsluttende prøve i musik på Fænøsund Friskole har også vakt opmærksomhed uden for skolens rammer. Skolen har bredt gjort offentligheden opmærksom på skolens forsøg

med afsluttende prøve i musik, bl.a. på skolens hjemmeside. Det har afstedkommet, at Danmarks Radio kom og filmede på skolen. Derudover har to musikstuderende fra Københavns Universitet skrevet speciale om afgangsprøver i musik med Fænøsund Friskole som case.

Det er vanskeligt på baggrund af nærværende evaluering at generalisere resultater i relation til potentialet for at styrke de praktiske/musiske fag. Forsøgene er ganske enkelt for få, for begrænsede i omfang og for lokalt forankrede. De indsamlede data peger dog i retningen af følgende konklusioner:

Det vil ikke nødvendigvis styrke de praktiske/musiske fag at forlænge dem. Det giver ikke mere status for faget eller mere fokus blandt elever og lærere, og det giver heller ikke nødvendigvis flere elever på valgfagene. Datagrundlaget er dog svagt. En mere systematisk afprøvning med mulighed for reelt at måle effekten på valgfagene er nødvendig for at kunne sige noget konkret.

Det forventes, at der vil være et vist potentiale i at styrke de praktiske/musiske fag ved at indføre håndværk og design som fag. Det nye fag vurderes af de fleste af både forsøgslærere og lærere, der underviser på almindelige vilkår, at være mere nutidssvarende, mere interessant for eleverne samt mere relevant for skolens andre fag end henholdsvis håndarbejde og sløjd. Det skal dog nævnes, at de mange forsøg har været gennemført meget forskelligt, og ikke alle forsøgene har haft en positiv indflydelse på fagenes status. I flere tilfælde har det primært været de involverede lærere samt eventuelt ledelsen på den konkrete skole, der har haft indsigt i den nye tilgang til fagene. Derudover er det ikke muligt at vurdere, om håndværk og design styrker elevernes faglige kompetencer. En mere systematisk forsøgsrunde med en veldimensioneret før- og eftermåling samt evt. kontrolgrupper vil være nødvendig for at vurdere det nye fags konkrete betydning for elevernes kompetencer både i relation til materialer og redskaber og i relation til de mere procesuelle elementer i faget.

Afsluttende prøver har potentiale til at styrke fagene i form af øget status. Der er en generel antagelse, at der er mere status i prøvefag. Konkret forventes det også, at eleverne vil forbedre deres faglige kompetencer, fordi de gør sig mere umage, hvis de skal til prøve i faget. Faren er, at der ikke længere undervises i fagets mere bløde elementer (fx elevernes følelsesmæssige udvikling som følge af musikundervisningen), der ikke nødvendigvis kan testes. Det er derfor svært at vurdere, om fagene samlet set vil blive styrket set i relation til elevkompetencer.

Med kun et forsøg rettet mod specifikt udvalgte elever er det ikke muligt at konkludere om en ny sundhedsprofil for faget idræt vil føre til en styrkelse af henholdsvis idræt og hjemkundskab.

2. INDLEDNING

Rambøll Management Consulting (Rambøll), Ulf Hjelmar fra Anvendt Kommunal Forskning (AKF) og Danmarks Pædagogiske Universitetsskole (v/ Niels Egelund) præsenterer i nærværende rapport en evaluering af forsøg med de praktiske/musiske fag i folkeskolen. Evalueringen er gennemført i perioden juni-oktober 2011 på opdrag fra Ministeriet for Børn og Undervisning. I dette kapitel præsenteres en kort introduktion af praktiske/musiske fag og de gennemførte forsøg samt evalueringen. Afslutningsvist præsenteres evalueringens hovedkonklusioner.

2.1 Om de praktiske/musiske fag

De praktiske/musiske fag i folkeskolen er samlebetegnelsen for en række kreative fag, der er obligatoriske på forskellige klassetrin, og som udbydes som valgfag på folkeskolens øverste klassetrin. Fagene omfatter idræt, musik, billedkunst, håndarbejde, sløjd og hjemkundskab (samt valgfag). De praktiske/musiske fag udgør én ud af tre fagblokke i den samlede fagrække i den danske folkeskole.

De praktiske/musiske fag har været på dagsordenen i en række sammenhænge de senere år. Det fremgår af folkeskolelovens formålsparagraf, at eleverne bl.a. skal gives færdigheder og kundskaber samt alsidig udvikling (§ 1, stk. 1), herunder udvikle erkendelse og fantasi, tillid til egne muligheder og evne til at handle (§ 2, stk. 2) og forberede til deltagelse og medansvar (§ 1, stk. 3).

Kunstrådets rapport "The Ildsjæl in the Classroom", udarbejdet af professorerne Anne Bamford og Matt Qvortrup, og en række forslag fra undervisningsministerens rådgivningsgruppe indeholder anbefalinger relateret til en styrkelse i arbejdet med evaluering, bedre efteruddannelse af lærere på området, forskning i resultater, udstrækning af fagene på alle klassetrin mv. Rådgivningsgruppen anbefaler tilsvarende, at nogle af fagene udstrækkes til at være obligatoriske på alle klassetrin. Derudover anbefales etablering af faget håndværk og design, styrket evaluering (herunder tildeling af status som prøvefag), efteruddannelse af lærere mv.

En række af ovenstående anbefalinger er medtaget i "Handlingsplan for styrkelse af de praktiske/musiske fag i folkeskolen" (offentliggjort i marts 2009). Initiativerne er samlet i nedenstående boks.

Boks 2-1: Handlingsplanens elementer

- Udstrækning af fag, så undervisningsforløb strækker sig længere og mere sammenhængende over klassetrin mellem obligatoriske fag og valgfag
- Samarbejde mellem idræt og hjemkundskab for en alternativ sundhedsprofil
- Styrkelse af elevernes praktiske kundskaber og færdigheder via nyt fag i håndværk og design
- Udtalelser om elevernes faglige standpunkt i obligatoriske fag og prøver i valgfag
- Mere sang i folkeskolen
- Synliggørelse af elevernes arbejde via eksponering af udstillinger, koncerter mv.
- Styrkelse af indholdet i undervisningen via Fælles Mål
- Undersøgelse af genetablering af kandidatuddannelsen i billedkunst mv.
- Børns møde med professionel kunst i skolen via Huskunstnerordningen, levende musik i skoleordningen mv.
- Undersøgelse af behov og muligheder for etablering af videncenter
- Kortlægning af de praktiske/musiske fags status og vilkår i folkeskolen samt evaluering af de iværksatte forsøg.

Handlingsplanen er således på mange områder en direkte konsekvens af det forudgående analyse- og udvalgsarbejde. Handlingsplanen imødekommer flere af anbefalingerne, bl.a. forsøg med udstrækning af fag, forsøg med etablering af nyt fag i håndværk og design samt forsøg med evaluering i fagene. Derimod er det ikke umiddelbart valgt at følge anbefalingerne om at gøre flere

af fagene obligatoriske i hele skoleforløbet (musik og billedkunst). Generelt kan det konstateres, at der ikke er sket markante ændringer i hverken fagrække eller undervisningstimetotal for de praktiske/musiske fag i de senere år – dog med undtagelse af det nævnte forsøg med et nyt fag⁵.

2.2 Om forsøg med praktiske/musiske fag

Ministeriet for Børn og Undervisning (daværende Undervisningsministerium) igangsatte i skoleårene 2009/2010 og 2010/2011 en række forsøg inden for følgende fem temaer:

Tema 1: Udstrækning i hele skoleforløbet af obligatoriske undervisningsforløb inden for musik og billedkunst

Forsøget giver skolerne mulighed for at tilbyde eleverne kontinuerlig undervisning i billedkunst og musik gennem hele skoleforløbet, således at det eksisterende hul på 6.-7. klassetrin lukkes. To skoler påbegyndte forsøg med udstrækning af de obligatoriske undervisningsforløb i de praktiske/musiske fag i skoleåret 2009/2010, og en skole påbegyndte i skoleåret 2010/2011. Den ene af disse tre skoler afbrød forsøget og deltager derfor ikke i evalueringen.

Tema 2: Afprøvning med et nyt fag – håndværk og design – mellem 4. og 7. klassetrin og som valgfag på 8. og 9. klassetrin

Det fremgår af "Handleplan for styrkelse af de praktiske/musiske fag", at en sammentænkning af fagene med fokus på håndværksmæssigt arbejde og innovative arbejdsprocesser vil kunne styrke elevernes praktiske kundskaber og færdigheder. Samtidig vil en sammentænkning styrke elevernes forståelse af, hvordan arbejdsprocesserne er i mange af de håndværksfag, som en del af eleverne senere vil møde på ungdoms- og videreuddannelserne. 13 skoler har gennemført forsøg med håndværk og design som erstatning for håndarbejde og sløjd. 6 skoler har gennemført forsøg med håndværk og design som erstatning for håndarbejde, sløjd og billedkunst. Ingen skoler har lavet forsøg med håndværk og design som valgfag på 8. og 9. klassetrin.

Tema 3: Udtalelser om elevernes faglige standpunkt ved afslutning af den obligatoriske undervisning i en række praktiske/musiske fag

Der er ikke igangsat forsøg under dette tema⁶.

Tema 4: Afsluttende prøver i valgfagene musik, billedkunst samt håndværk og design

Det er intentionen, at en afsluttende evaluering af elevernes tilegnelse af kundskaber og færdigheder vil styrke opmærksomheden på fagene både fra elever og lærere. Samtidig vil en evaluering af elevernes udbytte af undervisning i fag, der traditionelt opfattes som ikke-boglige, kunne give bogligt svage elever flere muligheder for succesoplevelser i skolen. Afsluttende evalueringer kan ske i form af afsluttende udtalelser og afsluttende prøver. Fire skoler deltager i forsøg med afprøvning af afsluttende prøver i valgfagene musik og billedkunst og det nye forsøgsfag håndværk og design. Tre skoler afholder afsluttende prøver i valgfaget billedkunst. En skole afholder afsluttende prøve i valgfaget musik.

Tema 5: Afprøvning af alternativ sundhedsprofil for faget idræt (samarbejde mellem idræt og hjemkundskab)

Af "Handleplan for styrkelse af de praktiske/musiske fag" fremgår det, at det er vigtigt, at eleverne opnår større kendskab til sammenhængen mellem kost (hjemkundskab) og motion (idræt) for derigennem at give eleverne et bedre grundlag for at vælge en mere sund livsstil. Én skole gennemfører forsøg med samarbejde mellem idræt og hjemkundskab (på 5.-6. klassetrin).

På baggrund af kommunernes ansøgninger bevilligede Ministeriet for Børn og Undervisning dispensation fra Folkeskolelovens § 5, stk.2, om udbydelse af de praktiske/musiske fag. Herefter har det i høj grad været skolerne selv, der har tilrettelagt og styret forsøgene inden for de rammer, der var udstukket af ministeriet.

⁵ Dette fremgår af Rambølls kortlægning gennemført for Rejseholdet (side 33), jf. *Kortlægning af fagrækker og curriculum i de nordiske skolesystemer*, Skolens Rejsehold, 2010.

⁶ På tværs af de gennemførte interview gives følgende årsager til, at man ikke har været (eller at man antager, at andre ikke har været) interesseret i tema 3: A) Der bruges allerede meget tid til at dokumentere, og man er ikke interesseret i at skulle anvende mere tid på dette (8 respondenter). B) Det er vanskeligt at graduere de kreative fag (6 respondenter). C) Man gør det allerede (4 respondenter).

Antallet af deltagende lærere i forsøget på de enkelte skoler varierer fra 1-10. Dog er det kendetegnende, at der typisk deltager 2-3 lærere. Dette tegner et billede af, at forsøgene typisk er blevet implementeret i relation til enkelte lærere eller i mindre lærerteams.

Registreringsskemaerne viser, at der ud af de 49 lærere, der har deltaget i forsøgene, er 40 linjefagsuddannede i et eller flere af de praktiske/musiske fag, der indgår i forsøget. Otte har kompetencer svarende til linjefagsuddannede, imens én har modtaget et eller flere kortere kurser inden for faget som grundlag for undervisningen. 16 skoler har givet forsøgslærerne en eller anden form for kortere kursus i relation til de praktiske/musiske fag, mens kun én lærer er diplomuddannet. Det skal i den forbindelse nævnes, at én af de lærere, vi talte med, havde meldt sig til en diplomuddannelse, men holdet blev ikke oprettet grundet for få tilmeldte.

Casebesøgene på skolerne understøtter dette billede. Typisk er det linjefagsuddannede eller faglige ildsjæle på skolerne (lærere i de praktisk/musiske fag), der har initieret forsøget. Det kan her dreje sig om enkelte lærere eller om et team af lærere, hvor eksempelvis 2-5 faglærere er gået sammen og har gennemført forsøget i deres respektive fag og klasser. Typisk har enkelte af lærerne på skolerne modtaget kortere kompetencegivende uddannelsesforløb (1-2). Ingen af de interviewede lærere har modtaget efter- og/eller videreuddannelse.

2.3 Om evalueringen

Det overordnede formål med evalueringen er at foretage en vurdering af, om forsøgene har været med til at styrke de praktiske/musiske fag. Væsentligt i den sammenhæng er at vurdere, om styrkelsen er sket *i højere grad*, end hvis undervisningen var gennemført på almindelige vilkår. Supplerende mål med evalueringen er følgende:

- At vurdere om forsøgene i højere grad har understøttet elevernes praktiske kundskaber og færdigheder
- At beskrive begrænsninger og udfordringer ved forsøgene.

Grundet meget begrænsede kvantitative data af relevans for evalueringen og forsøgenes meget forskelligartede karakter er evalueringen gennemført som en rent kvalitativ evaluering. Konsulenter fra Rambøll og AKF har besøgt alle forsøgsskolerne og gennemført interview med⁷:

- Skolelederen
- Den forsøgsansvarlige
- Undervisere på forsøgsfaget (ofte også den forsøgsansvarlige)
- Elever, der deltog i undervisningen under forsøget
- Eventuelle andre lærere, samarbejdspartnere eller andre, der af forskellige årsager antages at kunne vurdere/beskrive (dele af) forsøget.

Det skal bemærkes, at evalueringen især for tema 1, 4 og 5 baserer sig på et meget begrænset datagrundlag. Der har været få skoler, der har arbejdet med disse forsøg, og der har været store forskelle skolerne imellem, med hensyn til hvilke fag forsøgene er gennemført for, og hvordan forsøgene er gennemført. Tema 2 om faget håndværk og design har været det mest søgte tema. Her er der dog også meget stor forskel på, hvordan forsøgene er gennemført, fra separat undervisning i sløjd og håndarbejde men med fokus på et fælles projekt til fuld integration af sløjd, håndarbejde og billedkunst.

Ligeledes skal det bemærkes, at det ikke har været muligt at måle effekten af forsøgene i form af eksempelvis udviklingen i elevernes kompetencer eller en sammenlignende undersøgelse af kompetencerne hos de deltagende elever og elever, der ikke har deltaget i forsøgene. Evalueringen har derfor fokus på at beskrive undervisningen, og ikke mindst hvordan undervisningen i de gennemførte forsøg adskiller sig fra undervisningen i fagene under almindelige vilkår. Dette er valgt ud fra betragtningen, at hvis forsøget ikke resulterer i mærkbare forandringer i undervisningssituationen, så kan det heller ikke antages at få mærkbare resultater for elevernes kompetencer inden for fagene.

⁷ Enkelte besøg blev konverteret til telefoninterview, da der kun var meget få relevante respondenter tilbage på skolen.

For i højere grad at kunne vurdere om forsøgene gør en forskel sammenlignet med undervisning gennemført på almindelige vilkår, har vi gennemført interview med 14 lærere, der underviser i et eller flere af de praktiske/musiske fag på almindelige vilkår (benævnt "kontrolskoler"). Disse interview er delvist blevet anvendt til at beskrive undervisningen under almindelige vilkår, for derefter at kunne vurdere om undervisningen i forsøgene er *mærkbart anderledes* end undervisningen på almindelige vilkår. Da det ikke har været muligt konkret at evaluere på resultater af forsøgene i form af fagenes status og elevernes kompetencer, har fokus været på at vurdere, om undervisningen er blevet gennemført mærkbart anderledes i forsøgene, da dette er en forudsætning for overhovedet at kunne tale om eventuelle resultater. Interviewene med lærere, der underviser under almindelige vilkår, har været centrale i denne sammenhæng.

Derudover er lærerne, der underviser på almindelige vilkår, blevet anmodet om at vurdere fordele og ulemper ved ideen bag forsøgene. Dette fordi det formodes, at forsøgslærerne som udgangspunkt er positivt indstillet, hvorfor det kan være relevant med perspektiver fra lærere, der ikke frivilligt har valgt at deltage i forsøgene.

Fokus i evalueringen bliver dermed:

- At identificere forskelle i undervisningen, når der sammenlignes mellem den almindelige undervisning og undervisningen under forsøget
- At vurdere, i hvilket omfang forsøgsundervisningen kan antages at have styrket de praktiske/musiske fag (elevers og lærers fokus samt elevernes kompetencer).

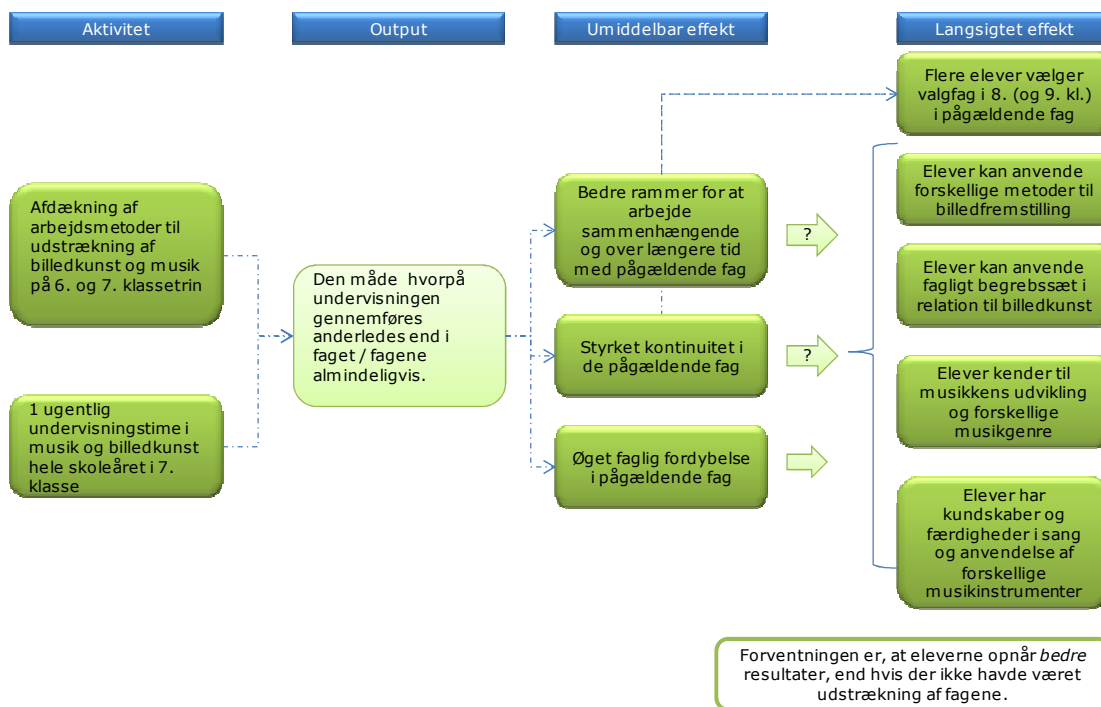
Dataindsamlingen er suppleret med enkelte mere faktuelle oplysninger, indhentet fra skolerne. Det drejer sig om bl.a. faglokalernes placering på skolen, antal timer anvendt til forsøget, lærernes linjefag etc. Disse oplysninger er indsamlet over mail og under besøgene på skolerne.

For yderligere beskrivelse af den anvendte metode, se bilag 2.

3. UDSTRÆKNING I HELE SKOLEFORLØBET AF OBLIGATORISKE UNDERVISNINGSFORLØB INDEN FOR MUSIK OG BILLEDKUNST

I dette kapitel ses der nærmere på implementeringen og resultaterne af tema 1 om udstrækning i hele skoleforløbet af obligatoriske undervisningsforløb inden for musik og billedkunst. Forsøget giver skolerne mulighed for at tilbyde eleverne kontinuerlig undervisning i billedkunst og musik gennem hele skoleforløbet, således at det eksisterende hul på 6.-7. klassetrin lukkes. Formålet hermed er at sikre, at flere elever vælger det pågældende fag som valgfag i 8. (og 9. klasse), samt at eleverne generelt får bedre kompetencer inden for de to fag. Dette er illustreret i figuren nedenfor.

Figur 3-1: Forandringsteori for tema 1 om udstrækning af fag

To skoler igangsatte forsøg med udstrækning af de obligatoriske undervisningsforløb i de praktiske/musiske fag i skoleåret 2009/2010. Den ene skole afbrød dog forsøget, da deres samarbejdspartner meldte fra. Denne skole indgår derfor ikke i dataindsamlingen. En skole gennemførte forsøg i skoleåret 2010/2011. Med to skoler, der har gennemført forsøget, er datagrundlaget meget begrænset.

3.1 Hvordan er det implementeret på skolerne

Der er aflagt besøg på de to skoler under tema 1. Den ene skole har valgt at forlænge det obligatoriske undervisningsforløb i musik, mens den anden har valgt billedkunst.

Konkret er forsøgene blevet implementeret som følger:

- Forsøgene er forankret hos en enkelt lærer på hver af de to skoler, i begge tilfælde hos en lærer, der kender den pågældende klasse godt.
- Skolerne har udvidet 7. klasse med en ugentlig lektion, dog med indlagt fleksibilitet for at give mulighed for dobbelttimer. Lektionerne er tilføjjet, de er ikke taget fra andre fag⁸.

⁸ På den ene skole betalte forvaltningen for lektionerne i den ene klasse, mens skolen selv betalte for lektionerne i den anden klasse.

På den ene skole var den ekstra ugentlige musiklektion frivillig, men alle elever i klassen valgte at deltage i forsøgets første år. Ved forsøgets andet år var det kun halvdelen af eleverne, der meldte sig til undervisningen, og man opgav derfor forsøget.

Der er ikke udviklet nye trin- og slutmål for undervisningen. Fokus har i stedet været på at komme mere i dybden med elementer fra de eksisterende trin- og slutmål.

3.1.1 Hvad har det betydet for selve undervisningen

For musikforløbet er selve undervisningen forløbet mere eller mindre på samme vis som undervisningen i 6. klasse. Der er således ikke tale om ændringer i forhold til tilgangen og indholdet i faget, ej heller i forhold til de anvendte metoder i undervisningen. Det fremhæves i interviewet med læreren, at de ekstra lektioner har gjort det muligt at komme mere i dybden med nogle af de ting, som man ikke følte, at man var kommet ordentligt til bunds i tidligere. Eksempelvis har musiklæreren i højere grad haft fokus på samspil samt på det improvisatoriske arbejde i musikundervisningen. Videre har eleverne arbejdet med at lave et egentligt produkt (en CD).

Boks 3-1: Interview med musiklærer – mere tid til samspil og improvisation

“Samspil eksempelvis – nu skulle vi i højere grad snuse til forskellige genre (plejer at være rock/pop). Vi tog folkedansmusik som samspil, og vi prøvede noget latinamerikansk og noget ballade. Vi fik også flettet mere ind om måder at improvisere (teoretisk og praktisk). Det er det, der ofte er svært at nå op til 6. klasse.”

Billedkunstlæreren peger på lidt flere forskelle:

- 1) **Billedkunst som arbejdsredskab for andre fag:** Undervisningen fokuserede især på, at eleverne skulle tilegne sig og/eller vedligeholde teknikker, som de kan anvende i andre fag (fx til projektopgaven i 8.-9. klasse). *“Det er vigtigt at holde faget ved lige, men det er også vigtigt, at eleverne kan se, hvad de skal bruge det til, og at de kan anvende det i andre fag.”*
- 2) **Større grad af frihed:** Da eleverne er blevet ældre og har gennemgået det obligatoriske stof, blev de tildelt mere frihed. Eleverne skulle i undervisningsforløbet arbejde på et enkelt projekt, hvor de skulle beskæftige sig med et selvvalgt emne (fx kærlighed, formel 1, vrede, graffiti). Der blev udstykket en overordnet ramme (fx krav om inddragelse af forskellige materialer og teknikker), som eleverne måtte arbejde relativt frit inden for.
- 3) **Udstilling:** Elverne fik fra begyndelsen at vide, at slutproduktet skulle udstilles. Underviseren mener, at dette har betydet større seriøsitet omkring forløbet. Eleverne selv mener, at deres produkter er “pakket væk” på biblioteket, og at dele af udstillingen er blevet væk.

Større projekter med fokus på elevernes kreativitet og frihed til at arbejde er der dog også plads til inden for den almindelige billedkunstundervisning. En lærer på en af kontrolskolerne fortæller eksempelvis: *“Jeg kan godt lide at få flere fag til at spille sammen, og jeg prøver at lave projekter, hvor eleverne selv skal finde på. Vi har lavet projekter om stole. Her skulle eleverne selv lave en stol om til noget nyt – med elementer af håndarbejde, billedkunst og sløjd. [...] Alt afhængigt af, hvordan eleverne er, tilpasser man sin årsplan derefter. Jo bedre eleverne er, desto større projekter slår vi op.”* Om den traditionelle undervisning fortæller samme lærer: *“Så går vi meget op i tegning og malerier, fx perspektivtegning, portrættegning m.m. Vi samtaler om billederne bagefter – hvad er godt, skidt, kan gøres bedre? Vi snakker også om udviklingen i deres billeder”.* Set i relation hertil har forsøget givet rum for en anderledes undervisning, i og med at hele undervisningsforløbet omhandlede ét helt frit emne, hvor den almindelige undervisning kun giver plads til kortere forløb af denne art.

Det er kendetegnende for begge forsøg, at der ikke har været opstillet nye mål for fagene, ligesom der ikke har været reflekteret over, hvordan udstrækningen bedst kan bidrage til øget tilslutning til valgfagene. Dette betyder også, at en potentiel indflydelse på undervisningen har været begrænset. Forsøgene har mest af alt bestået af en videreførelse af undervisningen, som den

blev gennemført på tidligere årgange, med mulighed for at gå mere i dybden med elementer, som eleverne fandt særligt interessante, eller som læreren vurderede, at der var behov for at arbejde mere med.

3.2 Forsøgets betydning for eleverne

Det er musiklærerens vurdering, at eleverne har rykket sig i undervisningen, og at det skyldes den ekstra tid, som faget har fået. Konkret fremhæver han, at eleverne har opnået følgende kundskaber:

- Mere/bedre genrekendskab
- Mere forståelse for improvisation
- Bedre rytmisk kendskab
- Bedre til horelære: Læse noder, spille dem som rytme – eller omvendt at høre noder og skrive dem ned.

Endelig er det lærerens vurdering, at den ekstra musikundervisning har betydet, at eleverne i højere grad arbejder videre med musikken. Skolelederen bekræfter dette billede og fortæller, at nogle af eleverne har meldt sig til den kommunale musical og har fået gode roller, hvilket ikke er normalt i 7. klasse. Han vurderer, at det kan være et resultat af forløbet. Da eleverne ikke længere går på skolen, er det ikke muligt at af- eller bekræfte en større musikinteresse. Det vides eksempelvis ikke, om flere elever har valgt musik som valgfag. Såvel leder som lærere fortæller, at klassen generelt var kendetegnet ved stor interesse for musik, også før forsøget.

Den ene lærer, der underviser i musik under almindelige vilkår, og som har forholdt sig til fordele og ulemper ved udstrækning af faget, peger på mere eller mindre de samme potentielle resultater:

"Det er en god ide. Hvis man har musik, når man er ældre, så har man også større mulighed for at blive god til det og dermed få en succesoplevelse. Fordelene vil være, at:

- *Man vil kunne komme dybere ned i numrene. Man vil kunne analysere bedre. Jo ældre eleverne bliver, jo mere kan de gå ned i numrene.*
- *Samspil vil få en anden værdi.*
- *I 7. klasse har eleverne nemmere ved at bruge begreberne."*

Denne lærer supplerer med en overvejelse om, at det kunne være en god idé, hvis musik var et valgfag fra 7. klasse: *"Hvis der er 25 elever, er det svært at motivere alle og komme ned i numrene, derfor vil valgfag være en god ide."*

Billedkunstlæreren mener, at det er svært at vurdere resultaterne af forsøget. Hun fremhæver, at de to klasser er mættet med billedkunst, fordi de kan gå til billedkunst på skolen. I den ene klasse er der flere elever, der aktivt efterspørger inddragelse af billedkunst i de andre fag. Generelt tror hun, at eleverne med sikkerhed laver noget kreativt af høj kvalitet i fx projektopgaven.

"Eleverne får en skuffe et sted, hvor de kan hive nogle ressourcer frem. De bliver parate til at løse opgaver. Det støtter op omkring deres parathed til at løse problemer."

Det fokus på processen og at løse en opgave er der ikke, når lærerne fra traditionelle billedkunsthøgskoler beskriver, hvilke kompetencer de forventer, at eleverne udvikler. Her er der mere fokus på:

1. At udvikle kreative evner
2. At lære om malerihistorie, at kunne se på billeder i et større perspektiv
3. At vide, hvad man kan med en pensel.

Forskellene i tilgange til, hvilke kompetencer eleverne får, skyldes det forskellige fokus på projektarbejdet. I forsøgsfaget har projektarbejdet været helt fremtrædende, hvilket gør det naturligt at pege på, at de processuelle og problemløsende kompetencer er det særlige ved forløbet.

De interviewede elever synes, at det har været sjovt at have faget, men de mener ikke, at billedkunst er et vigtigt fag. Der er ikke sket en ændring i antallet af elever, der har valgt billedkunst som valgfag efter forløbet.

Såvel ledere som lærere har generelt været glade for forsøget og ser det som en god mulighed for at komme mere i dybden med fagene. På begge skoler har man været interesseret i at videreføre forsøget, hvis der er ressourcer til det. Ingen af skolerne har dog videreført forsøget. På den ene skole skyldtes det manglende interesse fra elevernes side, og på den anden skyldtes det en skolesammenlægning, hvor andet kom i fokus.

3.3 Vurdering af forsøget

På den ene skole har man undervist i musik i 7. klasse, hvorefter eleverne flytter til andre skoler. Det vides ikke, om disse skoler udbyder musik som valgfag, eller om eleverne vælger musik, hvorfor det i dette tilfælde kan være svært at tale om kontinuitet i faget. På den anden skole har man valgt at samle timerne i billedkunst således, at de gennemføres det sidste halvår af 7. klasse. Der er ikke på denne skole flere elever, der har valgt billedkunst som valgfag på 8. og 9. klasse, men for de, der har valgt billedkunst som valgfag, kan undervisningen i 7. klasse godt have betydet, at faget er mere klart i bevidstheden, når de starter deres valgfag. Dette har evalueringen dog ikke kunnet påvise, hvorfor det heller ikke er muligt at påvise, om der er en faglig effekt af den ekstra undervisning i billedkunst i 7. klasse.

Det må alt andet lige forventes, at et års ekstra undervisning giver øget viden, da der netop er tale om yderligere timer i fagene. Underviserne har generelt brugt denne ekstra tid til faglig fordybelse, hvorfor det forventes, at eleverne har fået en bedre indsigt i nogle af fagenes elementer.

Egentlige resultater er dog svære at påvise på baggrund af denne evaluering. Dette kan skyldes, at vi reelt kun har kunnet gennemføre interview på to skoler, hvoraf den ene skole ikke længere har eleverne gående efter 7. klasse.

I boks 3-2 nedenfor præsenterer vi de mest centrale opmærksomhedspunkter for eventuelle, nye forsøg inden for området.

Boks 3-2: Opmærksomhedspunkter

Der er mange interessante elementer i forhold til udstrækning af fagene musik og billedkunst og ingen klare vurderinger af, hvilken form de bør have:

- Fagene tilføjes ekstra timer, således at de kan videreføres med en ugentlig obligatorisk lektion i 6. klasse (billedkunst) og 7. klasse (begge fag)
- Fagene tilbydes som valgfag allerede fra 6. klasse (billedkunst) eller 7. klasse (musik)
- Fagene tilbydes et til to år senere, således at der sikres kontinuitet frem til valgfagene, men med samme timetal

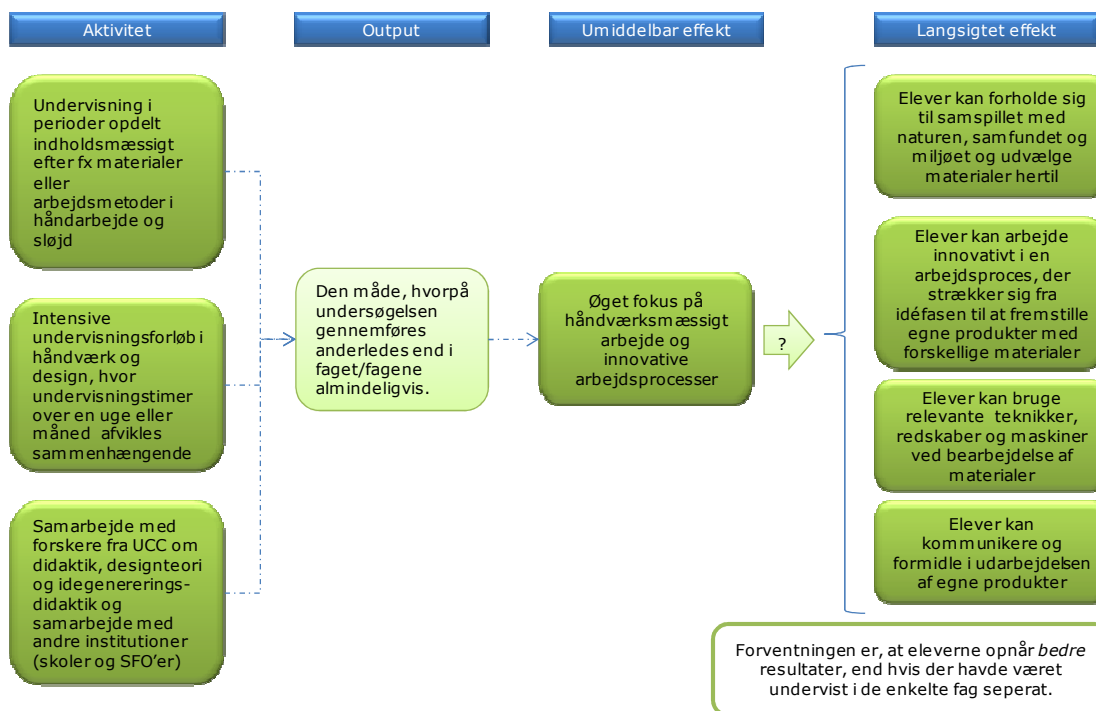
Det har ikke været muligt at finde overbevisende argumenter for, at udstrækning af fagene betyder, at de i højere grad vælges som valgfag. Det er dermed uklart, om det er det bedste middel til at nå det ønskede resultat.

Det har generelt ikke været muligt at finde overbevisende argumenter for, at udstrækning af fagene betyder, at eleverne forbedrer deres kompetencer. Det er dermed uklart, om det er det bedste middel til at nå det ønskede resultat.

4. AFPRØVNING AF ET NYT FAG – HÅNDVÆRK OG DESIGN – MELLEML 4. OG 7. KLASSETRIN

I dette kapitel ser vi nærmere på implementeringen og resultaterne af forsøgene under tema 2 om "Afrøvning med et nyt fag – håndværk og design – mellem 4. og 7. klasstrin. Formålet med det nye fag er at øge fokus på håndværksmæssigt arbejde og innovative arbejdsprocesser. Dette skal på sigt bidrage til at forbedre elevernes faglige kompetencer inden for eksempelvis innovation og bearbejdning af materiale. Antagelserne bag forsøget er illustreret i figuren nedenfor.

Figur 4-1: Forandringsteorien bag tema 2 om håndværk og design

I alt 19 skoler har udført forsøg med faget håndværk og design under tema 2. Af disse har 13 skoler valgt at tilrettelægge faget som erstatning for håndarbejde og sløjd, og 6 skoler har valgt at lade håndværk og design gøre det ud for både håndarbejde, sløjd og billedkunst. Ingen skoler har lavet forsøg med håndværk og design som valgfag på 8. og 9. klasstrin.

Ud af de 19 forsøgsskoler har Barrit Skole afbrudt forsøget grundet sygdom, hvorfor skolen ikke indgår i nærværende analyse. Videre er Kongeåskolen blevet nedlagt, og det har ikke været muligt at få kontakt til de forsøgsansvarlige lærere. Skolelederen indgår derfor som den eneste informant fra Kongeåskolen, hvorfor forsøget indgår i begrænset omfang. De resterende skoler fordeler sig som følger på de to forsøgstyper:

Håndværk og design som erstatning for håndarbejde og sløjd: Hammergårdskolen, Hejnsvig Skole, Hjortespring Skole, Hindsholmskolen, Jersie Skole, Ny Hollænderskolen, Skolen på Duevej, Grindsted Vestre Skole, Brundlundskolen, Vallensbæk Skole, Thorning Skole, Kalbyrisskolen.
Håndværk og design som erstatning for håndarbejde, sløjd og billedkunst: Mou Skole, Lilleåskolen, Rækker Mølle Skole, Engum Skole og Bjedstrup Skole.

De to forsøgstyper vil i det følgende blive analyseret som et samlet hele. Det vil i kapitlet blive fremhævet, såfremt der forekommer forskelle i analyseresultaterne, der kan henføres til forskelle i forsøgstyperne. Videre vil undervisningsforholdene for de forsøg, der indbefatter billedkunst, selvstændigt blive behandlet i afsnit 4.4.8.

4.1 Konkret placering af timerne

Nærværende afsnit vil først behandle skolernes tildeling af timer til forsøget. Dernæst ser vi nærmere på graden af integration mellem fagene, og afslutningsvist præsenteres skolernes anvendelse og udvikling af trin- og slutmål for forsøget.

Faget er generelt gennemført inden for de timer, der er afsat til håndarbejde og sløjd eller håndarbejde, sløjd og billedkunst. Ingen skoler har gennemført forsøget ved anvendelse af færre timer. Fire skoler har givet én ekstra ugentlig time til faget, og én skole har givet to ekstra ugentlige timer.⁹ Enkelte skoler har givet ekstra forberedelsestimer til lærerne, imens eleverne har modtaget det samme antal timer, som de ville have fået i de enkelte fag.

Nedenfor er givet nogle eksempler på, hvordan man konkret har valgt at placere timerne for faget, da dette er gjort meget forskelligt på tværs af skolerne:

- Der er blevet undervist fire timer i 4. klasse, fire timer i 5. klasse og to timer i 6. klasse. Timerne har ligget samlet på én praktisk/musisk dag (Rækker Mølle Skole).
- Håndværk og design er organiseret som en række projektuger a 6-8 ugers varighed med seks ugentlige undervisningstimer (Mou Skole).
- Undervisningen er delt op, så der arbejdes med hhv. værkstedsperioder og projektperioder. I værkstedsperioderne får eleverne en mini-uddannelse inden for de enkelte fag. Her har eleverne skullet lære grundlæggende færdigheder. Værkstedsperioderne varer fire timer ad gangen, og eleverne er i det samme værksted fire gange i træk (Lilleåskolen).
- Skolen slår to klasser sammen og deler dem herefter op i tre hold. I 4. og 5. klasse gennemføres undervisningen med en rotationsordning mellem sløjd, håndarbejde og hjemkundskab. I 6. klasse introduceres håndværk og design som erstatning for sløjd og håndarbejde. Eleverne har dermed to forløb med håndværk og design i 6. klasse, og i det sidste forløb er der hjemkundskab (Thorning Skole).
- Fagene billedkunst, håndarbejde og sløjd er fuldt integreret, og der er suppleret med innovation og entreprenørskab. Der er fire timers undervisning i træk hver torsdag i 4. og 5. klasse. 4. og 5. klasse undervises sammen (Engum).
- Eleverne har haft et halvt år med håndarbejde og et halvt år med sløjd. De har i de to fag arbejdet med det samme projekt (Hindsholm).

Overordnet kan man tale om tre forskellige typer af undervisningsmodeller for skolernes implementering af forsøget:

- En tilgang, hvor håndværk og design på skemaet erstatter enten sløjd/håndarbejde eller sløjd/håndarbejde/billedkunst i forsøgsperioden. 15 skoler har implementeret forsøget på denne vis (Engum Skole, Ny Hollænderskolen, Skolen på Duevej, Kalbyris skolen, Brundlundskolen, Hammergårds skolen, Hjortespring Skole, Grindsted Vestre Skole, Hejnsvig Skole, Kongeåskolen, Bjedstrup Skole, Rækker Mølle Skole, Thorning Skole, Vallensbæk Skole og Jersie Skole).
- En tilgang, hvor der *periodevis undervises selvstændigt i fagene, og hvor der periodevis undervises i håndværk og design* i forskellige former for projektførløb. Lilleåskolen og Mou Skole har implementeret forsøget på denne vis. Begge skoler har udført forsøget med både sløjd, håndarbejde og billedkunst. Målet har været at give eleverne en form for "mini-uddannelse" inden for de enkelte fag, hvor eleverne har skullet lære grundlæggende færdigheder og teknikker samt lære at gøre brug af redskaber.
- En tilgang, hvor der *samarbejdes på tværs af håndarbejde/sløjd*, men hvor der undervises selvstændigt i fagene, således at ét fagligt fokus afløses af et andet. Hindsholmskolen har implementeret forsøget efter denne model.

Som det fremgår af ovenstående, har 15 skoler sat håndværk og design på elevernes skema i hele forsøgsperioden. To skoler arbejder med faget periodevist, så der på skift undervises henholdsvis i fagene separat og i tværfaglige projektførløb i håndværk og design. En enkelt skole har

⁹ Skolerne har ikke angivet, hvorfra disse timer er taget.

valgt en samarbejdsmodel, hvor eleverne i dette tilfælde har arbejdet på et projekt først et halvt år i håndarbejde for derefter at arbejde videre på det et halvt år i sløjd.

4.2 Fra begrænset til fuld integration

De tre typer af undervisningsmodeller præsenteret ovenfor illustrerer, hvordan skolerne konkret har valgt at placere timerne for faget. På tværs heraf er der stor variation blandt forsøgene i forhold til:

- Om eleverne har mulighed for at veksle mellem forskellige materialer/redskaber i fagene og dermed mellem det respektive fagspecifikke fokus i de enkelte fag
- Om eleverne har mulighed for at indgå i eksperimenterende designprocesser, eksempelvis ved at de selv kan vælge det projekt/produkt, som de vil arbejde med (defineret som innovative arbejdsprocesser i "Handleplan for styrkelse af de praktiske/musiske fag")¹⁰

De to forskellige tilgange til integration af fagene præsenteres nedenfor.

4.2.1 Begrænset nytænkning på tværs af de gennemførte forsøg

Overordnet set tegner casebesøgene et billede af, at de færreste af forsøgene er implementeret således, at der decideret kan siges at være tale om innovative arbejdsprocesser baseret på frie designforløb. Derudover viser casebesøgene, at der typisk ikke arbejdes med integration mellem fagene i en sådan forstand, at eleverne som et grundlæggende kendetegn ved faget har haft mulighed for løbende at veksle mellem forskellige materialer og redskaber, herunder at inddrage nye materialer.

Mere udbredt er det, at man har arbejdet med relativt veldefinerede produkter, der skal udvikles ved anvendelse af definerede bidrag fra de forskellige fag. Eksempler herpå er, at eleverne laver et flag, hvor de udarbejder flagstangen i sløjd og selve flaget i håndarbejde. På flere skoler har eleverne lavet et vævebillede, hvor de har udarbejdet trærammen i sløjd og vævet et motiv i håndarbejde. Andre eksempler er et bordtennisbat med hylster, en dukke med hoved af træ etc. Eleverne har i disse tilfælde haft mulighed for i begrænset omfang at sætte deres eget (og unikke) særpræg på produktet, men det egentlige produkts form og funktionalitet har været givet af lærerne (Jersie, Hjortespring, Grindsted Vestre Skole, Hjortespring, Hammergård, Duevej m.fl.).

Typisk fremhæver lærerne to argumenter for at lave forsøg med begrænset integration mellem fagene:

- Lokaleudfordringer – eksempelvis hvis eleverne skal bevæge sig mellem lokaler, der ikke ligger i forlængelse af hinanden.
- At de ikke selv besidder kompetencer i begge (alle tre) fag.

4.2.2 Når mulighederne i forsøget udnyttes fuldt ud

Kun på fem skoler har eleverne gennemgående haft videre rammer inden for mere åbne lærerfatsatte temaer. Karakteristisk for disse forsøg er, at eleverne mere eller mindre frit bestemte, hvad de ville udtrykke inden for emnet, herunder at de har kunnet veksle frit mellem materialer og graden af inddragelse af de forskellige fag. Dette er dog sket med udgangspunkt i ret strukturerede proceskrav i forhold til idégenerering, arbejdsgangsbeskrivelser, klare krav til funktionalitet, arbejdstegninger og lignende. Skoler, der har haft en sådan grad af integration, udgør: Engum Skole, Thorning Skole, Bjedstrup Skole, Ny Hollænder Skole og Mou Skole i projektperioderne.

Videre skal det fremhæves, at Brundlundskolen og Kalbyrisskolen også har arbejdet med at nytænke faget, i særdeleshed gennem elevmedbestemmelse i forhold til at arbejde med eget design. Begge skoler har arbejdet med lærerfatsatte temaer, som eksempelvis et ur og en dukke, der ikke desto mindre har givet eleverne plads til selv at vælge og kombinere materialer. I relation til projektet med dukken har nogle elever fx lavet munden i papmache på et skelet af hønse-

¹⁰ I "Handleplan for styrkelse af de praktiske/musiske fag" fremgår det, "at en sammentænkning af fagene med fokus på håndværksmæssigt arbejde og innovative arbejdsprocesser vil kunne styrke elevernes praktiske kundskaber og færdigheder".

net og limet den fast, mens andre har filtet munden direkte på dukken (Kalbyrisskolen). Det skal også nævnes, at Vallensbæk Skole har arbejdet med frie projekt- og designforløb, der har tilstræbt at nytænke fagene. Desværre oplever lærerne, at projekterne er blevet for abstrakte til, at eleverne har kunnet løfte opgaverne, hvorfor lærerne er gået over til at sætte mere afgrænsede rammer for elevernes designmuligheder, materialeudvalget og bredden af elevernes håndværksmæssige udfoldelsesmuligheder.

Det er interessant, at tre af de fem skoler, der virkelig har nytænkt faget, både i forhold til integration af redskaber og materialer og i form af øget fokus på designmæssig frihed for eleverne, alle har været forsøgsskoler under tema 2b, der inkluderer billedkunst. Det betyder også, at tre ud af de fem skoler, der gennemførte forsøg under tema 2b, har formået at nytænke faget helt. Dette indikerer, at selv om billedkunst kan være svært at integrere, så bidrager faget med vigtige elementer i det nye fag håndværk og design. Det kan skyldes fagets særegenskaber, den ekstra tid der bliver til faget med timerne fra billedkunst, og/eller at lærerne er blevet tvunget til at nytænke faget, grundet de større forskelle fagene imellem.

4.3 Trin- og slutmål

Interviewene med forsøgsskolerne viser, at arbejdet med at fastlægge det nærmere indhold i forsøgsfaget håndværk og design via trin- og slutmål typisk er foregået som en sammenskrivning af Fælles Mål for fagene sløjd og håndarbejde og dermed som en kombineret af de eksisterende trin- og slutmål for fagene (Skolen på Duevej, Thorning Skole, Kalbyrisskolen, Engum Skole, Lilleåskolen, Rækker Mølle Skole, Hejnsvig Skole, Grindsted Vestre Skole).

I de forsøg, der har kombineret og sammenskrevet de eksisterende mål, har faglærerne som oftest gennemgået trinmålene for fagene og konstateret, at sløjd og håndarbejde i høj grad er overlappende i de nye faghæfter (2009). På denne baggrund har de ikke set det som værende nødvendigt at formulere nye mål eller prioritere i målene. Udgangspunktet for forsøgsfaget håndværk og design har dermed været at prøve at nå omkring indholdet i de enkelte fag.

“Vi kan selvfølgelig ikke garantere, at alle elever når igennem alle materialer, metoder og redskaber, men de lærer det, de skal ifølge trinmålene: “det håndværksmæssige”, “at arbejde med forskellige materialer” etc. Tilgangen ville ikke være mulig med de gamle, meget konkrete trinmål for fagene, men inden for de nuværende rammer er det muligt.”

På tre af forsøgsskolerne har man eksplicit prioriteret i målene samt udarbejdet nye mål (Hammergårdsskolen, Hjortespring Skole og Mou Skole). Hvad angår forsøgsprojektet på Hammergårdsskolen og Hjortespring Skole er forsøget blevet initieret på kommunalt plan, og det er ligeledes på kommunalt niveau, at der er blevet arbejdet med at lave fælles trin- og slutmål. Herlev Kommune nedsatte konkret et udvalg, der skulle udarbejde trin- og slutmål samt en læseplan for forsøgsfaget. Kun en enkelt af de interviewede forsøgslærere har deltaget i dette arbejde. Denne fortæller, at der konkret er blevet prioriteret i slutmålene, så der arbejdes med et udvalg af mål inden for kundskabsområderne, der er blevet reformuleret som følger: 1) Materialer, værktøj og håndværksmæssige færdigheder, 2) Design i proces og produkt og 3) Det samfundsmæssige og kulturelle indhold¹¹. Eksempelvis er det centrale kundskabsområde i Fælles Mål, ‘Håndværksmæssige arbejdsområder’ (benævnt ‘Materialer, værktøj og håndværksmæssige færdigheder’ i forsøgsprojektet), blevet reduceret fra ti til seks mål, og ‘Design og produkt’ (Design i proces og produkt) er blevet reduceret fra ni til seks mål. Omvendt er ‘Det samfundsmæssige og kulturelle indhold’ blevet suppleret med et enkelt mål. Videre er langt størstedelen af målene blevet ændret og i mange tilfælde omformuleret. Nedenstående tabeller sammenfatter ændringerne i slutmålene for forsøgsfaget sammenholdt med Fælles Mål inden for hvert af de centrale kundskabsområder i Fælles Mål.

¹¹ I Fælles Mål er de centrale kundskabsområder benævnt: Design og produkt, Håndværksmæssige arbejdsområder og Det samfundsmæssige og kulturelle indhold.

Tabel 4-1: Ændringer i slutmålene for de 'Håndværksmæssige færdigheder' i Fælles Mål (Herlev Kommune)

Fælles Mål, 'Håndværksmæssige arbejdsområder'	Forsøgsfagets mål	Ændringens form
Formgive og fremstille produkter, fortrinsvis i træ og metal (sløjd)/tekstiler produkter (håndarbejde)		Målet er udgået
Udnytte kendskab til andre relevante materialers anvendelsesmuligheder	Kende forskellige materialers anvendelsesmuligheder	Omformulering
Beherske et bredt udvalg af håndværksmæssige teknikker	Beherske et udvalg af håndværksmæssige teknikker	Mindre ændring
Vælge hensigtsmæssige materialer, teknikker, maskiner og værktøj (sløjd). Vælge hensigtsmæssige materialer, teknikker og arbejdsredskaber (håndarbejde)	Vælge såvel hensigtsmæssige materialer som relevant værktøj, redskaber, teknikker og fremgangsmåder	Omformulering
Arbejde med komposition og farvelære	Arbejde med kompositionsprincipper og farvelære	Omformulering
Kende relevante fagudtryk	Bruge relevante fagudtryk	Omformulering
Kende og efterleve sikkerheds- og sundhedskrav (for værktøj og maskiner, stoffer og materialer)* i undervisningen	Kende og efterleve sikkerhedsmæssige forskrifter	
Bruge hensigtsmæssige arbejdsstillinger (kun slutmål i sløjd)		Målet er udgået
Udvikle gode arbejdsvaner (kun slutmål i sløjd)		Målet er udgået
Medtænke miljø, ressourceudnyttelse og bæredygtighed i arbejdsprocessen		Målet er indarbejdet i kundskabsområdet 'Det samfundsmæssige og kulturelle indhold'

* Indholdet i parenteser indgår kun i Fælles Mål for sløjd

Som det fremgår af ovenstående tabel, er slutmålene inden for det centrale kundskabsområde 'Håndværksmæssige arbejdsområder' næsten alle enten blevet omformuleret eller er udgået. Omformuleringerne tager primært form som mindre ændringer, der redefinerer elevernes kundskaber, men fastholder målets faglige indhold. Eksempelvis skal eleverne ikke *udnytte* men derimod *kende* til forskellige materialers anvendelsesmuligheder. Ligeledes skal eleverne ikke *kende* men *bruge* relevante fagudtryk. Hvad angår de mål, der er udgået, er det karakteristisk, at de specifikt udgør de håndværksmæssige arbejdsområder, der *ikke* er fælles på tværs af slutmålene i Fælles Mål for henholdsvis håndarbejde og sløjd.

Tabel 4-2: Ændringer i slutmålene for 'Design og produkt' i Fælles Mål (Herlev Kommune)

Fælles Mål 'design og produkt'	Forsøgsfagets mål	Ændringens form
Forstå kreative designprocesser, hvori der indgår inspiration og ideer, planlægning, udførelse og evaluering Udtrykke sig gennem skabende håndværksmæssigt arbejde	Gennemføre et arbejdsforløb fra inspiration og idé over planlægning til udførelse og evaluering indeholdende designprocesser og skabende håndværksmæssig fremstilling	Sammenskrivning af 2 mål
Fremstille produkter med udgangspunkt i egne ideer		Omformuleret og integreret i kundskabsområdet 'Det samfundsmæssige indhold'
Formgive med personligt præg	Formgive med personligt præg	Ingen ændring
Bruge omverdenen som inspirationskilde	Bruge omverdenen som inspirationskilde	Ingen ændring
Bruge it og medier i arbejdsprocessen		Udgået ¹²

¹² Evalueringen har ikke afdækket hvorfor dette mål er udgået, men den gennemførte kortlægning af de praktiske/musiske fags status og vilkår i folkeskolen pegede på, at it kun anvendes i meget begrænset omfang i sløjd og håndarbejde, hvilket kan være en årsag til, at man har valgt at lade dette mål udgå.

Fælles Mål 'design og produkt'	Forsøgsfagets mål	Ændringens form
Eksperimentere med materialer, teknikker, farver, form og funktion	Eksperimentere med materialer, teknikker, farver, form og funktion	Ingen ændring
Forholde sig til det færdige produkt ud fra en æstetisk, funktionel og kommunikativ synsvinkel	Vurdere det færdige produkt ud fra en æstetisk, funktionel og kommunikativ synsvinkel	Omformulering
Sætte ord på designprocessen	Fortælle om designprocessen samt fremlægge et produkt	Omformulering

Det er karakteristisk for slutmålene inden for det centrale kundskabsområde 'Design og produkt', at der relativt set er færre mål, der er blevet ændret sammenlignet med slutmålene for de 'Håndværksmæssige arbejdsområder'. Specifikt er slutmålet med it og medier udgået. Ellers er der igen tale om ændringer i formuleringer, der redefinerer elevernes kundskaber men fastholder målets faglige indhold. Eksempelvis skal eleverne ikke sætte ord på men fortælle om samt fremlægge et produkt. Gennem dette indarbejdes et præsentations- og formidlingselement, der indgår i slutmålene for 'Det samfundsmæssige og kulturelle indhold'. På denne vis slås slutmål sammen på tværs af de centrale kundskabsområder.

Tabel 4-3: Ændringer i slutmålene for 'Det samfundsmæssige og kulturelle indhold' i Fælles Mål (Herlev Kommune)

Fælles Mål 'Det samfundsmæssige og kulturelle indhold'	Forsøgsfagets mål	Ændringens form
Give eksempler på håndværksmæssige produkters betydning som kommunikationsmiddel	Anvende eget design som kommunikationsmiddel	Omformulering
Give eksempler på naturgivne og kulturelle forhold, der har indflydelse på menneskets formgivning, fremstilling og anvendelse af håndværksmæssige produkter og udtryk	Forholde sig til samspillet med naturen i valg af materialer og fremstillingsproces	Omformulering
Fremstille forskellige genstande med inspiration fra andre kulturer og historiske perioder	Arbejde praktisk med håndværk fra historiske perioder og fremmede kulturer	Omformulering
Vælge materialer ud fra overvejelser om ressourceudnyttelse og bæredygtighed	Medtænke miljø, ressourceudnyttelse og bæredygtighed i arbejdsprocessen	Omformulering samt indarbejdning af miljøperspektiv fra 'Håndværksmæssige færdigheder'
Præsentere og formidle egne produkter i samspil med det omgivende samfund		Udgået – fremlæggelse af produkt er indskrevet som delmål under 'Design og produkt'
	Forholde sig til samspillet mellem reklame og forbrug	Formulering af nyt mål
	Opleve glæde ved at arbejde innovativt i kreative håndværksmæssige processer og derigennem opnå forståelse af den materielle kulturs betydning for samfundets udvikling	Formulering af nyt mål

Hvad angår forsøgets slutmål for det centrale kundskabsområde 'Det samfundsmæssige og kulturelle område', er der også her tale om omformuleringer, der typisk redefinerer elevernes kundskaber, eller som i et af tilfældene indarbejder et element fra et andet og nærtliggende slutmål. Videre er der blevet formuleret to nye mål, der dels omhandler samspillet mellem reklame og forbrug og dels elevernes arbejdsglæde, der fremgår af formålsparagraffen for fagene (stk. 2). Elevernes arbejdsglæde sættes i forsøgsfagets slutmål i relation til "den materielle kulturs betydning for samfundets udvikling", og der sættes dermed en horisont for eleverne, der rækker ud over hvert enkelt individ. Samlet set vidner ovenstående om et grundigt og omfattende arbejde med at sætte rammerne for forsøgsfaget i Herlev Kommune.

Ifølge lærerne på Hammergård adskiller målene sig ikke nævneværdigt fra de oprindelige mål. Det vurderes generelt, at lærerne ikke har haft et synderligt ejerskab til målene. Det kan hænge sammen med, at 3 ud af 4 forsøgslærere har ikke været med i processen med at udforme dem. Trin-målene har derfor heller ikke haft en synlig indflydelse i forhold til at sikre bedre integration af fagene eller mærkbar nytænkning af undervisningen sammenlignet med mange af de andre forsøg.

Hvad angår de to skoler med periodevis integration, har både Lilleåskolen og Mou Skole udarbejdet mål for projekterne, der fastlægger, hvad de enkelte fag skal byde ind med i projektforsøbene. Begge skoler har integreret både håndarbejde, sløjd og billedkunst i forsøget, og de har udarbejdet planer for alle tre fags bidrag. Tabellen nedenfor illustrerer, hvordan Mou Skole til projektet 'Design et siddemøbel' har fastsat mål for de enkelte fags bidrag samt for håndværk og design som et samlet hele. Målene for håndværk og design tager afsæt i slutmålene for håndarbejde og sløjd inden for det centrale kundskabsområde 'Design og produkt' (Fælles Mål 2009 for henholdsvis sløjd og håndarbejde). Hertil er tilføjet enkelte nye mål (markeret med en stjerne i tabellen). Disse mål omhandler dels det pågældende projekt (at kende de basale egenskaber for et siddemøbel), og dels et element fra billedkunst (at arbejde med og tegne rumlige figurer). På samme vis er der opstillet mål for de øvrige projekter, som har udgjort forsøgsfaget.

Tabel 4-4: Eksempel på fagenes bidrag til projektet 'Design et siddemøbel' (Mou Skole)

Håndarbejde	Billedkunst	Sløjd	Håndværk og design
Arbejde med forskellige filteteknikker (tør- og vådfiltning)	Iagttagelsestegning af opstillinger (frugter, krus, tuber m.m.)	Savning Høvling	Udtrykke sig gennem skabende, håndværksmæssigt arbejde
Lave rumlige ting (bolde, blomster osv.) samt flader (billeder) efter fælles tema "Havet"	Brug af lys/skygge samt farver/toner i farverne til at fremhæve formerne og gøre tegningerne tredimensionelle	Bughøvling Samling med søm, lim og skruer Overfladebehandling	Fremstille produkter med udgangspunkt i egne ideer Formgive med personligt præg Bruge omverdenen som inspirationskilde
Eksperimentere med farvesammensætning og udtrykket	Brug af farveteorier – primær, sekundær og komplementærfarver		Eksperimentere med materialer, teknikker, farver, form og funktion
Prøve sig frem med andre rumlige produkter kombineret med andre materialer	Eksperimentere med materialer og deres funktion		Forholde sig til det færdige produkt ud fra en æstetisk, funktionel og kommunikativ synsvinkel Sætte ord på designprocessen Forholde sig til ressourceudnyttelse og bæredygtighed Arbejde med og tegne rumlige figurer * Kende de basale egenskaber for et siddemøbel *

Mou Skole har videre udarbejdet en læseplan for håndværk og design, der dels definerer faget (som et praktisk, æstetisk fag), og dels afgrænser faget. Eksempelvis fremgår det, at ikke alle områder vil "kunne tilgodeses i lige høj grad ved de enkelte oplæg og emner, men når det fulde forløb er afsluttet, skal undervisningen have været tilrettelagt således, at eleverne har kunnet til egne sig kundskaber og færdigheder inden for alle tre områder"¹³. Videre beskriver læseplanen arbejdsformen (både kortere og længerevarende projekter, individuelt, gruppe- og samarbejde) samt fokus i faget. Herunder fremgår det blandt andet, at undervisningen grundlæggende skal basere sig på skabende håndværksmæssigt arbejde gennem udfordringer i designprocessen¹⁴.

¹³ Mou Skole; læseplan for Håndværk og design

¹⁴ Ibid.

Endelig er Skolen på Duevej involveret i et fortløbende arbejde med at udvikle trin- og slutmål for faget håndværk og design. Dette sker i samarbejde med Professionshøjskolen UCC. Den forsøgsansvarlige lærer har indgået et samarbejde med to UCC-medarbejdere som del af et UCC-projekt: *Håndværk og design – nyt skolefag, ny didaktik!* Projektet kører stadig og har til formål med afsæt i praksis at udvikle en didaktik for faget, der skal *"fastlægge ideer og visioner for bl.a. indholdsudvælgelse og lærerformer for faget."* (UCC projektansøgning, 2010). Hensigten med projektet er herunder konkret at udarbejde nye mål for faget, og underviserne på UCC har i den forbindelse været ude at observere undervisningen. Der er løbende blevet afholdt møder, og alle elever har skrevet logbøger som del af projektet, der ligeledes er tilgået UCC.

4.4 Hvad har forsøget betydet for selve undervisningen

I det tilfælde, hvor forsøget gennemføres som et samarbejde mellem fagene, adskiller undervisningen sig ikke mærkbart fra en mere traditionel undervisning i sløjd og håndarbejde. Den primære forskel synes at være kombinationen af materialer, samt at projektførelsen er relativt langt. I dette afsnit fokuseres der derfor på undervisningen på de skoler, hvor fagene har været fuldt ud integreret eller periodevis integreret.

Afsnittet viser generelt, at når fagene integreres fuldt ud, sker der en bevægelse:

- fra at se håndværksmæssige færdigheder som mål til at se dem som redskaber til at nå et mål
- mod øget fokus på idéfasen og på evaluering af processen
- mod øget fokus på æstetik og finish – herunder elevernes eget udtryk
- mod øget elevinddragelse
- mod øget samarbejde med eksterne (virksomheder, andre "bestillere" etc.)

Derudover viser analysen, at en udfordring i det nye fag kan være lange ventetider for eleverne, samt at projekterne generelt bliver mere omfattende, end de er inden for de enkelte fag. Ses der isoleret på billedkunst som en del af håndværk og design, kan der være en tendens til, at dette fag reduceres til skitsetegning og farvekoder, om end det ikke behøver at være tilfældet.

4.4.1 Fra håndværksmæssige færdigheder som mål til redskaber til at nå et mål

Generelt beskriver skolerne et skift i fokus i undervisningen fra at se på de håndværksmæssige færdigheder som mål i sig selv til at se på dem som redskaber til at nå et mål.

Fokus er stadig på de håndværksmæssige færdigheder, men disse inddrages i forsøgsfaget med det øjemed, at de skal bruges til at nå et bestemt mål i form af realiseringen af et bestemt design og produkt. I forlængelse heraf beskriver visse skoler, at der er sket et skift fra at betragte fagene som nyttefag til i højere grad at se dem som designfag.

Boks 4-1: De håndværksmæssige færdigheder og deres rolle i faget

I gamle dage handlede det om teknikken. Man skulle demonstrere, at man kunne et udvalg af teknikker. I dag er teknikkerne i højere grad redskabet til at nå målet, og målet er generering, udvikling og design. *"Men det er ikke en tivolibod – det er vigtigt at få de basale færdigheder med"*.

De faglige teknikker og det faglige håndværk opleves som centralt, selvom der sker et skift i fokus mod større designorientering. Det innovative og kreative aspekt af faget indebærer udvikling af ideer, men ideer kan ikke realiseres uden de håndværksmæssige teknikker. Derfor er teknikkerne stadig meget vigtige: *Som fagfolk har man nok primært været fokuseret på, hvordan det faglige niveau fastholdes i de enkelte fag, og hvordan fagene integreres på en måde, så fagene bibeholder en egenidentitet i det nye fag, uden at det ene fag blive hjælpefag for det andet.*

At der nu tænkes i design og designprocesser betyder, at idéfasen, kreativiteten og i nogle tilfælde evalueringen af processen vægtes højere end i undervisningen på almindelige vilkår. Som det påpeges i interview med såvel forsøgslærer som lærere, der underviser på almindelige vilkår, kan disse elementer sagtens indgå i ganske almindelige sløjd-, håndarbejds- og billedkunstimmer. Forskellen er, at i håndværk og design indgår de altid, og de tillægges større betydning, både i selve

undervisningen (der afsættes mere tid til det) og i forhold til, hvilke færdigheder man ønsker, at eleverne skal udvikle. Årsagerne hertil er:

- At man grundet forsøget begynder at nytænke faget og dermed mere systematisk eksperimenterer med og implementerer nye undervisningsformer
- At der er flere materialer at vælge imellem og dermed flere muligheder for at være kreativ
- At der er mere tid i undervisningen, da man typisk har 2-4 timer i træk

4.4.2 Fokus på idéfasen og på evaluering af processen

Opstarts- og idéfasen fylder generelt meget i de gennemførte forsøg. Fasen har haft forskellig form i de forskellige forsøg. Flere skoler har været på ekskursioner for at samle inspiration til det forestående projekt. En skole tog eksempelvis en tur til Tropemuseet i Zoologisk Have, hvor eleverne samlede inspiration til, hvordan en lampe kunne designes (Ny Hollænderskolen). Også på Hammergårdsskolen tog man på ekskursion, og eleverne fik her udleveret et kamera til at tage billeder af det motiv, som de efterfølgende skulle væve i håndarbejde. Hertil skulle de udarbejde rammen i sløjd. Man har på en skole set film (Nobody Chair) for at få indsigt i designprocessen (Ny Hollænderskolen). Hertil kommer, at mange af lærerne har startet et nyt projekt med en form for indledende rammesætning i form af et oplæg om enten en genstand, en historik, et materiale eller lignende.

På 9 af skolerne har idéfasen videre indebåret enten en skriftlig og/eller en visuel dimension i form af et skitsearbejde, logbøger, refleksionsdokumenter eller lignende. Disse produkter har fungeret som grundstenen gennem hele projektføreløbet, idet eleverne typisk er vendt tilbage hertil og har justeret og tilpasset deres indledende overvejelser i takt med de erfaringer, som de løbende gør sig gennem selve produktudviklingen. Dette er ofte også blevet anvendt til efterfølgende at **evaluere projektet/produktet**.

På en af skolerne skulle det færdige produkt godkendes af læreren. Kriterier for godkendelse var, at designudkastet til dels blev fulgt, og at man så vidt muligt realiserede det tænkte produkt. Lærerne oplevede, at kun enkelte elever reelt skulle fastholdes i denne proces, hvor skitserne skulle trækkes frem af og til for at få produktet tilbage på rette spor. På denne måde har dokumenterne hjulpet til fastholdelse og udvikling i designprocessen: *"Vi vil gerne gøre børnene bevidste om, at det er en skabende proces: Fra ide til produkt. Og vi vil gerne sikre, at børnene får tænkt over tingene en ekstra gang. Det har jeg ikke gjort så meget ud af før."*

Enkelte elever giver udtryk for, at de synes, logbøgerne er kedelige. Bortset herfra er eleverne hverken særligt positivt eller særligt negativt stemte over for logbøgerne.

Boks 4-2: Idéfasen som fundament for procesrefleksion og evaluering

Selve undervisningen tager udgangspunkt i et lærerbestemt tema og med et oplæg fra en af lærerne. Eleverne arbejdede med en selvdefineret opgave inden for dette tema. Eleverne skal udarbejde tegninger som en del af idéfasen. Lærernes opgave er at støtte eleverne i udviklingen af ideen og hjælpe dem til at udvikle de tekniske kompetencer, der gør det muligt at realisere ideen i et produkt.

Til idéudviklingen fik eleverne et stykke papir, hvor de skriftligt skulle forholde sig til produktets funktion, æstetik, deres arbejdsprocesser og materialer etc. De skulle også tegne det endelige produkt, som de forestillede sig, at det skulle være. Denne plan skulle godkendes af lærerne, før eleverne fik lov til at gå i gang. Nogle gange må de tilbage og rette tegningen, skrive til omkring arbejdsprocessen etc., fordi produktet udvikler sig anderledes end forventet. Eleverne skal afslutningsvis reflektere over arbejdstegningen og det endelige produkt.

4.4.3 Æstetik og finish – elevens eget udtryk

Forsøgslærerne fremhæver videre selve afslutningen på de enkelte projekter som afgørende for, at der kan tales om design. Flere af lærerne fremhæver, at der har været et mere udpræget fokus på **æstetik og finish**, end lærerne tidligere har haft. Dette har to årsager. For det første er det et resultat af det nye fokus på proces og design, der synes at gøre det mere oplagt at arbejde med æstetik og finish som centralt i faget frem for at have et udpræget fokus på redskabs-specifikke kompetencer: *"I nyere tænkning kan man sige, at skaberens ide og æstetik ligger bag*

produktet i højere grad end en forudbestemt æstetisk tolkning, som skulle lægges ind i en produktionsproces”.

Derudover giver det bredere afsæt for faget andre muligheder for at arbejde med æstetik og finish. Æstetik er eksempelvis en integreret del af billedkunsthaget. Derudover giver kombinationen af materialer fra flere fag en større mulighed for at tilføje æstetik og finish til et produkt. På en af skolerne oplevede man for eksempel, at en gruppe af drenge afsluttede deres arbejde med deres fuglebur ved at løbe ind i håndarbejde for at finde stof og andet materiale, der kunne bruges til at pynte buret indvendigt og ”gøre det mere behagelige for fuglene”. I forlængelse heraf har flere skoler i højere grad end normalt arbejdet med ferniseringer. Mou Skole har eksempelvis afsluttet alle projektførløbene med en fernisering for både skolen, forældrene og lokalområdet.

4.4.4 Design indebærer elevinddragelse

Uanset hvordan man har valgt at implementere forsøgsfaget, er det kendetegnende, at de forsøgsansvarlige lærere alle vægter elevernes medbestemmelse på projekterne højt. Det kan eksempelvis dreje sig om, at eleverne får lov til selv at designe deres eget flag inden for den faste ramme, der hedder, at de skal lave henholdsvis flaget (håndarbejde) og flagstangen (sløjd). Eller at de selv får lov at bestemme, hvad de vil lave med gummi som det primære redskab. Det kan også være, at de skal lave en beholder men selv må bestemme materialet. Uanset tilgangen beskriver lærerne, at det centrale fokus i faget er, at eleverne skal arbejde med produkter, som de selv designer.

Boks 4-3: Håndværk og design som opgør med manglende elevinddragelse i fagene

Forsøgslæreren mener, at faget tænkes på en ny måde, der i højere grad inddrager eleverne i undervisningen: *”Faget skal være åbent og trække eleverne ind i undervisningen, således at de får prøvet deres ideer af. Det kan være i forhold til en teknik, et materiale eller et tema, der er overordnet, og som alle skal arbejde indenfor”.* Elevinddragelsen kunne også være et element i den traditionelle undervisning, men var det ikke altid. Derfor ses forsøgsfaget som en måde, hvorpå man kan søge at gøre op med en udbredt praksis, der vurderes at handle om modelarbejde – dvs. at læreren præsenterer en model, som eleverne skal efterligne. Følgende fremgår af skolens ansøgning til dispensation til forsøg med de praktiske/musiske fag: *”Derimod ligger der netop i ønsket om at videreudvikle fagene sløjd og håndarbejde et ønske om at arbejde med højere grad af elevinddragelse. Fagene sløjd og håndarbejde medtænker i deres historiske afsæt ikke dette medbestemmelsesperspektiv [...] fagene opfattes desværre stadig som overvejende reproducerende fag. Med en sammenlægning og dermed et nyt navn tænker vi, at det må være muligt endegyldigt at få gjort op med denne skygge fra fortiden”.*

Forsøgslærerne fortæller, at de ikke ”bestemmer” så meget, som de gør i de almindelige fag. En af de forsøgsansvarlige lærere eksemplificerer dette med, at der er forskel på, hvordan eleverne stilles opgaver i forsøgsfaget, sammenlignet med de almindelige fag. Formuleringerne er typisk bredere i håndværk og design: *”I sløjd ville eleverne få besked på at lave en æske, mens de i forsøgsfaget ville få besked på at lave noget, de kan opbevare noget i”.* Flere lærere påpeger, at den bredere formulering betyder, at eleverne i højere grad laver fejl. Fejl betragtes dog som en del af designprocessen, idet eleverne lærer af deres fejl og af at lave tingene om og forbedre dem. På denne måde lærer eleverne gennem deres egne erfaringer, hvad der er muligt (Ny Høllænderskolen, Skolen på Duevej, Kalbyrisskolen, Hindsholmskolen, Hejnsvig Skole, Rækker Mølle Skole).

På en del skoler har man oplevet, at det kan være svært at få eleverne til at komme med (realistiske) ideer. Boksen nedenfor indeholder nogle eksempler.

Boks 4-4: Projektet med udfordringer

Eleverne oplevede projektet som meget anderledes, i forhold til hvad de plejede at lave. Det var sjovt at lave den introducerende model. I starten skulle eleverne vælge en stol fra udstillingen på museet. En dreng valgte en stol, der hed "lortestolen". Den forsøgte han så at genskabe i modelstørrelse i skolens håndværkslokaler. Det var sjovt men meget svært at udføre denne indledende del. Idéfasen voldte dog problemer for flere af eleverne. De giver særligt udtryk for, at det kunne være svært at få ideer og bestemme sig for, hvad man skulle lave.

Evalueringen af dette første projekt var, at projektets tema og kombinationen af kulturelle trends (museet), sløjd, håndarbejde, designproces og håndværk blev for uhåndterligt og abstrakt for eleverne. Ingen oplevede den mening og sammenhæng, som intenderedes med projektet.

Lærerne oplevede, at en opgave med at designe og producere et individuelt "kombinationsprodukt" under temaet 'opbevaring' var for abstrakt. Kun en enkelt elev lykkedes med at lave et fornuftigt produkt og kombinere de to fag sløjd og håndarbejde. Pigen producerede en hundekurv til opbevaring af en hund, med skelet i træ og nogle syede elementer. Lærerne giver udtryk for, at det var det tætteste, de kom på at realisere en integration af fagene.

Enkelte lærere fremhæver, at de gennem forsøget har lært at sætte rammer for kreativitet. *"Før lavede vi enten reproduktion, hvor eleverne skulle efterligne en model, vi havde, eller vi gik i den anden grøft, hvor der nærmest var 'fri leg', hvilket eleverne slet ikke kunne overskue. Nu har vi faste rammer for kreativiteten. Vi giver dem rammer i forhold til materiale (I skal fx arbejde med gummi) og/eller i forhold til produktet (det skal fx være en stol). Men de skal selv designe inden for de rammer".*

I relation til de udfordringer, der nævnes i boksen ovenfor, er det vigtigt, at kreativiteten sættes i rammer. Projekterne kan nemt blive kaotiske, især i de mindre klasser. Andre redskaber anvendt i projekterne for at håndtere den øgede kompleksitet og risikoen for, at et produkt ikke realiseres som planlagt, fordi ideen var for ambitiøs, er at sænke kravet til de håndværksmæssige færdigheder. En elev, der ikke har tiden til at sy gummi sammen til sit projekt, fik eksempelvis lov til at lime det. Andre skoler har fokus på, at det at kunne reflektere over, hvorfor noget ikke virker, er næsten lige så vigtigt, som det at kunne få noget til at virke. På en af skolerne var det en del af idégenereringen, at eleverne i grupper diskuterede, hvilken idé der var bedst (sjovest, mest interessant, pæneste), og hvilken der var mest realistisk (kan vi lave det med den tid og de redskaber, vi har til rådighed). I alle forsøgene har man således gjort sig forskellige erfaringer med at strukturere kreativiteten, således at eleverne reelt får produceret noget pænt og funktionelt samt får lært de mest grundlæggende håndværksmæssige færdigheder i processen.

4.4.5 Samarbejde med eksterne

Centralt i forsøgslærernes definition af 'design' ligger også det krav til eleverne, at deres produkter skal være **anvendelige og have en funktion**. Enkelte skoler har i denne forbindelse etableret samarbejde med aftagere i lokalområdet som eksempelvis et plejehjem og en børnehave, hvor eleverne har skullet producere produkter, som de respektive aftagere kunne have gavn af eller egentlige virksomheder (producent af ure, der ville designe ure til tweens samt et tøjmærke).

Boks 4-5: Eksempel på projektorløb med aftagere

Eleverne på skolen fortæller om et projekt, de lavede for en børnehave i nærheden. Børnehaven havde ikke råd til at købe nyt legetøj. Derfor var klassen blevet spurgt, om de ville lave legetøj til børnehaven. Eleverne tog hen til børnehaven og interviewede børnene om, hvad de godt kunne tænke sig. Herefter gik de hjem for i grupper at se, hvad de kunne lave. Det blev til meget forskellige produkter. Eleverne beretter følgende om produkterne:

- En hule. Børnehavebørnene ville gerne have en rigtig hule, men det blev snart vinter, og vi vidste ikke rigtig, hvordan vi skulle gøre det. Men så lavede vi en hule til børnene indenfor. De havde et stort bord, og så lavede vi et stort stykke stof, der gik helt ned til jorden hele vejen rundt. Vi syede en dør i stoffet og pyntede den med billeder af heste og andre ting, og så kunne børnene bruge hulen til at lege i.
- Biler. De ville gerne have biler at lege med. Vi lavede en stor garage og 10 små biler i træ til dem. Vi malede bilerne i forskellige farver.
- Et grave-spil. Vi tog en stor metalbeholder og fyldte den med sand. Så lavede vi en masse små kugler og farvede dem i sølv og guld og med glimmer, og vi lavede sådan nogle bånd, de skulle have om hovedet. Så kunne de grave efter guld og sølv.
- Dukker. Pigerne ville gerne have lyserøde dukker, så vi lavede dukker i træ, og så lavede vi sådan nogle store, lyserøde prinsessekjoler til dem. Vi lavede også hår ligesom Ranunkel, som går helt ned til jorden.

Det eksterne samarbejde har været meget motiverende for eleverne. Det er generelt disse projekter, de fortæller om, og de gør det med stor entusiasme og engagement.

4.4.6 Den "traditionelle undervisning"

Boksen nedenfor beskriver sløjdundervisning under almindelige vilkår, som den beskrives af de to sløjdlærere, vi har talt med, som ikke er en del af forsøgene. Boksen illustrerer, at mange af elementerne fra håndværk og design kan integreres i det traditionelle sløjdfag, men også at det ikke nødvendigvis gøres.

Boks 4-6: Den traditionelle undervisning i sløjd

Skole 1:

Undervisningen forløber altid således, at jeg tegner på tavlen, hvad eleverne skal lave, og så laver eleverne det efterfølgende. Læreren forklarer ud fra tegningen på tavlen, hvad opgaven går ud på. Undervisningen er detaljeret og modelorienteret. Eleverne skal til sidst lave en finish på produktet, så det bliver flot og færdigt. Mål for eleverne i sløjd er ifølge denne lærer håndværkssikkerhed og værktøjskendskab. Børnene skal have værktøjsviden (hvordan bruger man skruetrækker, sav, hammer, skruemaskine, stemmejern) samt "sikkerhedsviden", altså lære at bruge værktøjet uden at komme til skade (eleverne må ikke løbe i sløjd eller fægte med et stemmejern etc.).

Skole 2:

I 5. klasse er det vigtigt, at de lærer at bruge forskellige redskabsgrupper: Starter med høvle og file, derefter save, fx med løvsav (og elsav). De fleste gange er det læreren, der bestemmer udformningen i 5. klasse. I de ældre klasser vælger eleverne mest selv. I de ældre klasser plejer læreren at starte med et fælles emne, og derefter har de selv ønsker til, hvad de vil lave. Det faste har fx været at lave små spil. Jeg er kommet med forskellige muligheder, og så har de valgt ud fra det. Når de kommer i gang med det, de selv vil, så kan det være alt fra at dreje noget til at svejse på linjeholdene. Målet for eleverne i sløjd er ifølge denne lærer, at de lærer at bruge redskaberne og ikke er bange for dem. Derudover er det vigtigt at designe ting. At få ideer og finde mulighederne. *"En gang imellem laver vi gruppearbejde, hvor de støtter hinanden i at få ideerne. Derefter arbejder de med hver deres produkt."* Eleverne skal altid tegne en tegning med mål på, da læreren har svært ved at hjælpe, hvis han ikke kan finde en tegning. Denne lærer har jævnligt samarbejde med andre fag som billedkunst, hvor eleverne maler deres produkter, håndarbejde, hvis det giver mening, eller matematik, når det handler om at måle ting.

I det sidste eksempel er der fokus på idéudvikling (individuelt og i grupper), på at eleverne skal lave deres eget produkt, og på at der samarbejdes med andre fag om materialer. Læreren har da også design som konkret mål sammen med redskabskendskab og kundskab. Dette billede stemmer også fint overens med interviewene med forsøglærerne, der i de fleste tilfælde peger på, at rigtig mange af elementerne fra håndværk og design kan integreres i sløjdfaget alene, men at det kan være relevant at nytænke faget helt for at sikre, at faget faktisk ændres i overensstemmelse med hensigten.

4.4.7 Processer tager tid

Det øgede fokus på proces, æstetik og finish har ifølge flere af skolerne medført, at projekterne har taget længere tid end normalt. Projekterne i håndværk og design har ofte været **mere ambitiøse**, end når fagene kører alene. Positivt indebærer dette, at eleverne har fået tid og rum til fordybelse i de enkelte projekter/produkter.

Boks 4-7: Lampen. Eksempel på et ambitiøst projekt

Kulturkanon har et billede af en PH-lampe. Denne lampe blev udgangspunktet for projektet. Som udgangspunkt for arbejdet med lamper lavede lærerne en idéfase, hvor eleverne skulle blive inspireret til at tegne/designe en lampe. Eleverne oplever ofte, at det rent faktisk kan være svært at få inspiration til et produkt. Lærerne tog derfor udgangspunkt i en tur til tropehuset i zoo. Alle eleverne havde en logbog, hvori der, ud over refleksioner over, hvad håndværk og design er, var skitser til fx lamper. En elev lavede i sin logbog en planche med udklippede billeder af eksotiske blomster. Ved siden af billederne forsøgte hun sig med at viderebearbejde blomstens form og struktur i nogle tegnede skitser, som kunne forestilles at blive videreudviklet i konkrete materialer til en rigtig lampe. Elevens "refleksioner" optræder i arbejdsprocessen, som den fremtræder af logbogen.

I starten gjorde eleverne sig mange overvejelser om, bl.a. hvilket materiale lampen skulle laves i. Man kunne fx forsøge sig frem med plastic, stof etc. Materialer og farver blev bl.a. valgt ud fra overvejelser over det miljø (fx eget værelse), hvor lampen skulle passe ind. En elev arbejdede med at støbe en fod i plastic til en lampe, som kunne stå. En anden lavede en, der skulle hænge. En lampe, der var lavet af stof og derfor primært produceret i håndarbejde. En anden elev arbejdede med dåser, der stod oven på hinanden. Hun arbejdede både i håndarbejde og sløjd. En dreng arbejdede mest i papmache. Han ville forme en lampe, der lignede en fodbold.

Eleverne oplevede undervejs, at man var nødt til at ændre på sin oprindelige ide. I processens forskellige faser kunne der være forskellige overraskelser af fx økonomisk eller praktisk, teknisk karakter, som gjorde, at produktet ikke kunne realiseres som oprindeligt intenderet. Dertil oplevede de, at manglende kendskab til materialet har været en udfordring. At bore mange huller i træ kan være en udfordring, da træ fx kan blive meget porøst. Man skal overveje, hvordan man skal gribe opgaven an.

Lærerne blev i overvejende grad vejledere for eleverne. I processen, som optog eleverne meget, stødte mange på tekniske og håndværksmæssige færdigheder, som skulle læres for at kunne gennemføre projektet. Der blev arbejdet med metal, plast, træ, gips og flere andre materialer, hvilket gav mange muligheder for udfoldelse, men som også komplicerede processen. Der var i perioder lang ventetid på lærerhjelpen. Det var også en ventetid, som eleverne mærkede. De føler, at læreren til tider blev meget stresset pga. de mange spørgsmål. Ventetiden kunne være længere end i det normale håndarbejdsfag: *"Man er mere prøvende og kreativ, det er selvfølgelig også det fede, men det tager meget tid."*

Projektet afsluttedes med en demonstration og fremlæggelse, hvor eleverne fik sat el og lys til lamperne og fremlagde deres proces, deres oplevede problemstillinger og deres resultat.

I forsøgene med de frie processer er eleverne desuden på forskellige stadier og kommer til lærerne med meget forskellige problemstillinger. Nogle gange også problemstillinger, der ligger uden for lærerens kompetencefelt. Dette har betydet, at der har været en del **ventetid** for eleverne i løbet af undervisningen. Traditionelt vil man ofte gøre brug af muligheden for at lave fælles demonstrationer af faglige teknikker og mulighed for at lave fælles orienteringer, da eleverne i undervisningen ofte er samme sted, når læreren gør brug af en høj grad af styring af processen,

hvilket ikke har været muligt i forsøgsfaget (fx Kalbyrisskolen, Ny Hollænderskolen, Grindsted Vestre Skole, Vallensbæk Skole).

4.4.8 Om forsøgene med billedkunst

Grundlæggende beskriver både lærere, der har arbejdet med billedkunst som del af håndværk og design, og lærere, der ikke har gjort det, at fagene supplerer hinanden godt. Som en af lærerne udtrykker det: *"Jeg synes, at fagene understøttede hinanden godt. Der, hvor billedkunst holder op, starter håndarbejde"*.

Blandt fordelene ved at arbejde med billedkunst som del af håndværk og design beskriver de forsøgsansvarlige lærere, at det giver mulighed for et endnu bredere materialeudvalg. I forsøgene med frie projektforsøg fremhæver en enkelt af skolerne, at det giver eleverne mulighed for at udforme produkter af mere eksperimenterende karakter, hvor eleverne bedre har lejlighed til at afprøve nye muligheder og kombinere flere forskellige teknikker og materialer. På en enkelt af skolerne påpeges det, at billedkunst generelt bliver "glemt og klemt" som fag, men at det i håndværk og design får en mere fremtrædende placering.

Boks 4-8: Eksempel på inddragelse af billedkunst

"På skolen startede hvert forløb med, at vi satte rammerne, gerne inkl. noget historik. Vi havde for eksempel et forløb, hvor vi startede med at præsentere stolens funktion og design i et historisk perspektiv. Herefter præsenterede vi opgaven og satte eleverne til at idéudvikle. I faget var der mange muligheder for at gå ud over de traditionelle fagrammer. Eleverne byggede eksempelvis stolen i legoklodser."

"For at få børn til at forstå æstetikbegrebet lavede vi forløb, hvor vi snakkede om Bjørn Nørgaard og nutidig smukhed: *Hvad synes vi er smukt, og hvad syntes de dengang?*"

På to ud af de seks skoler, der har integreret billedkunst, fremhæver lærerne imidlertid, at der har været store udfordringer med at få en ligelig vægtning af henholdsvis billedkunst, håndarbejde og sløjd i faget (Engum Skole og Lilleåskolen). Det nævnes et par gange, at billedkunst har en tættere relation til danskfaget end til sløjd og håndarbejde (Lilleåskolen, Brundlundskolen, Aabenraa Skole). På en af kontrolskolerne fremhæves det, at billedkunst ikke passer ind i håndværk og design. I så fald skulle der indarbejdes et fokus på kunst i faget (Thorning Skole).

En billedkunstlærer, der ikke selv har deltaget i forsøget, giver udtryk for, at det ville være nødvendigt at tænke sig grundigt om, hvis billedkunstfaget ikke skal reduceres til at tegne skitser. En anden lærer udtrykker det således: *"Billedkunst har også det element, at man skal se på andre kunstneres værker. Så det skal ikke bare være et servicefag for de andre fag. Der er en fare ved det. Jeg er bange for, at man ikke når at fordybe sig i billedkunst, når man har design."* Denne reduktion af faget synes det også muligt at spore på tværs af mange af de gennemførte forsøg. Boksen nedenfor beskriver en typisk billedkunstundervisning, som det blev præsenteret af de lærere, vi talte med, og som underviste under almindelige vilkår.

Boks 4-9: Eksempel på billedkunst under almindelige vilkår

I undervisningen introduceres typisk til et tema, fx farvelære. Derefter stilles der nogle opgaver til eleverne, som de skal løse. Løsningen af opgaverne er begrænset af materialeudvalget i faget, så de enkelte opgaver formuleres ud fra, hvilke materialer der er til rådighed. Eleverne får typisk en række håndværksmæssige færdigheder i navnlig tegning og maleri, men eleven får i en række tilfælde også kompetencer inden for andre udtryks- og kommunikationsformer, herunder digitale billeder. Samtidig får eleverne også et indtryk af, hvordan forskellige former for billedsprog er blevet brugt i historien og bliver brugt i samtiden.

Det er således især elementer som digitale billeder samt billedsproget i historisk og nutidigt perspektiv, som billedkunstlærerne er bange for forsvinder. Men herunder også tegningens og maleiets nuancer, i det omfang der bliver for meget fokus på at tegne skitser til et produkt.

Forsøgene indikerer således, at hvor håndarbejde og sløjd umiddelbart synes at være nemme at integrere rent fagligt, så kræver det et større forarbejde også at integrere billedkunst. Dermed ikke sagt, at det ikke er muligt at integrere billedkunst, blot skal fagets rolle og bidrag klart overvejes og beskrives.

4.4.9 Nødvendige rammer

Det skal bemærkes, at alle de gennemførte besøg har haft den fordel, at man generelt har slået timer og dermed lærerressourcer fra to eller tre fag sammen. Det betyder længere forløb og ikke mindst, at der som oftest har været mindst to lærere om at forestå undervisningen. Begge dele er et centralt element i de positive tilbagemeldinger om det nye fag håndværk og design. Hele designprocessen med idégenerering, dokumentering, muligheden for at veksle mellem redskaber og materialer etc. forudsætter, at eleverne har flere lektioner samlet hver uge. Håndværk og design som fag kan ikke gennemføres med to eller tre isolerede lektioner hver uge, men kræver derimod intensive forløb – gerne af to til fire lektioners varighed hver uge. Ligeledes har det for mange været en fordel med to undervisere. Eksempelvis besidder underviserne stadig forskellige fagligheder, hvorfor det er en fordel, at der er en sløjdlærer, når eleverne kæmper med materialer og maskiner fra det fag. Ligeledes har eleverne generelt brug for meget hjælp i processerne, og selv med to lærere opstår der lange ventetider. Med én lærer vil det være nødvendigt i højere grad at sikre, at eleverne er mere eller mindre på samme sted i den samme proces, for at kunne give instruktioner til hele klassen frem for den individuelle rådgivning, der kendetegner de fleste af de gennemførte forløb. Endelig har lærerne haft stor glæde af at kunne sparre med hinanden i forhold til indhold, metoder etc. På flere skoler udtrykkes der i tråd hermed en udpræget bekymring for, at en sammenlægning af fagene reelt betyder færre timer.

At der vil opstå udfordringer, hvis lærerne ikke kender til begge fag, påpeges også af halvdelen (3) af de håndarbejds-, sløjd- og billedkunstlærere, der er blevet interviewet uden selv at have deltaget i forsøget, og som har forholdt sig til potentielle fordele og ulemper ved at slå fagene sammen. Som en sløjdlærer siger: *"Jeg vil dog have meget svært ved at skulle lave håndarbejde. Det har jeg ikke kompetencer i. Mit håndarbejde og linjefag er sløjd – jeg kan ikke tråde en symaskine. Det kan jeg ikke."* Denne lærer er generelt positiv over for ideen, men mener, at det kan blive svært, fordi lærerne nu engang har uddannet sig inden for et fag. Den eneste af de seks lærere, der er decideret negativt indstillet over for ideen, bruger samme argument: *"Min frygt er bare, at vi ikke kan finde folk, der kan tage alle aspekter op. Det er svært at få alle aspekter med. Fagene kan blive udvandet."* Denne lærer mener, at man skal arbejde tværfagligt inden for fagene frem for at slå dem sammen. Hans andet argument for dette er, at især drengene har behov for et fag, hvor der er fokus på dem og det, de er gode til. *"Det at smede, høvle, save og bruge noget energi er vigtigt for drengene. Der er brug for det rum, der appellerer mere til drenge."* Ifølge lærerne vil det nye fag håndværk og design især appellere til pigerne. I de gennemførte forsøg har man ikke sporet denne tendens til, at især pigerne er glade for faget. Det skal dog nævnes, at en af pigerne på en af skolerne giver udtryk for, at drengene nok hellere *"bare ville have fagene hver for sig"*.

4.5 Resultater

Underviserne i forsøgsfaget vurderer generelt, at der kan være både positive og negative resultater ved at integrere fagene til et samlet hele i håndværk og design. Videre fremhæver visse lærere, at de regner med, at eleverne får de samme kompetencer som tidligere, eller at resultaterne først vil vise sig på sigt, når eleverne har haft faget i længere tid (Kalbyrisskolen, Hammergeårdsskolen og Hjortespring Skole). Således er der delte holdninger til forsøgets indflydelse.

De resultater, som underviserne fremhæver på tværs af de gennemførte interviews, vil i det følgende blive behandlet som resultater for enten eleverne eller for lærerne og faget. Overordnet viser analysen, at forsøgene har bidraget med øget engagement og arbejdsglæde for eleverne. Det samme gælder i et vist omfang for lærerne, der føler, at de underviser mere samtidssvarende. Det øgede fokus på idéudvikling og processer betyder dog, at de rent håndværksmæssige kompetencer kan glide i baggrunden i undervisningen.

4.5.1 Engagement og arbejdsglæde

Som en af de største fordele ved forsøget fremhæver lærerne på otte af forsøgsskolerne, at håndværk og design har medført **øget engagement og arbejdsglæde for eleverne**. Der fremhæves flere forhold, der spiller ind på dette:

- Eleverne har forskellige interesser, og de fanges af forskellige teknikker og materialer. Ved at kombinere flere fag er det nemmere at holde flere elever interesseret. Det er ikke kun et spørgsmål om at få lov at arbejde med det fag, som eleven er mest interesseret i. Der er også eksempler på drenge, der ikke tidligere har udvist interesse for håndarbejde eller billedkunst, men som begynder (uopfordret) at bruge fagene, når det giver mening i forhold til et overordnet projekt (Brundlundsolen, Lilleåskolen, Ny Hollænderskolen, Kalbyrisskolen, Skolen på Duevej).
- Eleverne får gennem den øgede frihed og medindflydelse større ejerskab for det, de laver. Det er ikke længere lærerens produkt, men deres "eget" (Brundlundsolen, Mou Skole, Skolen på Duevej, Grindsted Vestre Skole).
- Håndværk og design er begreber, eleverne kan relatere sig til i langt højere grad end sløjd og håndarbejde. Det er interessant at være god til design, og det er vigtigt at være god til et håndværk. Sløjd og håndarbejde er ikke begreber, som eleverne møder i deres hverdag, og det lyder gammeldags for dem (Hejnsvig Skole, Lilleå, Ny Hollænderskolen).
- Det giver aktualitet i indlæringen, at eleverne bliver introduceret for redskaber og teknikker, i takt med at de har haft behov herfor (Skolen på Duevej, Engum Skole). Enkelte lærere vurderer, at denne aktualitet også resulterer i, at eleverne i højre grad tilegner sig de nødvendige redskabsmæssige og tekniske færdigheder, fordi de kan se deres anvendelighed.
- Eleverne er generelt glade for at kunne arbejde i dybden med et projekt, hvilket de typisk ret lange projektføløb har givet mulighed for (Kalbyrisskolen, Hejnsvig).

Af mere faglige resultater fremhæver de forsøgsansvarlige lærere især en bedre **forståelse af arbejdet med at frembringe et produkt** (Brundlundsolen, Mou Skole, Lilleåskolen, Ny Hollænderskolen). Lærerne fremhæver, at når eleverne arbejder i forskellige faser, så er det projektarbejde, de laver. Når de senere i deres skoletid skal lave projektarbejde i andre fag, fx historie, er de bekendte med, hvilke faser de skal igennem (Mou Skole, Lilleåskolen, Grindsted Vestre Skole). Således vurderes eleverne at blive bedre til at planlægge og gennemføre projektføløb, hvilket vurderes at have en tranfer-værdi til andre fag. En af eleverne er selv inde på dette som en af de ting, hun har lært. På spørgsmålet om, hvorvidt de bruger det, de har lært i design i andre fag, svarer hun: *"Ja. Processen bruger man næsten over alt, uden at vi rigtigt tænker over det. Når man laver stil i dansk, kan man også bruge det med at tænke på processen..."*

Enkelte lærere peger også på **øget innovation og mere kreativitet** som et resultat af forsøget (Brundlundsolen, Mou Skole, Lilleåskolen, Ny Hollænderskolen, Grindsted Vestre Skole). Som en af lærerne udtrykker det: *"Eleverne udvider deres mentale struktur ved at starte med det kendte og arbejde hen imod det ukendte. Når børn sidder ved en computer, prøver de sig bare frem. Det samme kan ske i de kreative fag. De får selv lov til at udvikle en ny metode. Bare fordi vi tænker på en bestemt måde, er det jo ikke sikkert, at børnene gør det. De får lov til at bevæge sig derud, hvor jorden er usikker. Det har en enorm betydning for deres fremtidige læring, idet de kommer til at tænke i muligheder frem for i begrænsninger. De bliver mere innovative. Og det vil styrke deres selvtillid og selvværd, at de finder ud af, at de kan bidrage med noget"*.

4.5.2 Glider de håndværksmæssige kompetencer i baggrunden?

Det øgede fokus på processer, idéfasen og evaluering kan ikke undgå at tage tid fra det konkrete arbejde med at udvikle håndværksmæssige kompetencer. Dette er man bevidst om på næsten alle forsøgsskolerne. Udfordringen har for mange skoler bestået i at balancere mellem de frie og kreative designprocesser og at give eleverne tekniske og håndværksmæssige færdigheder. Som beskrevet har flere skoler indlagt små kurser i faget for at styrke elevernes tekniske og redskabsmæssige kompetencer og for derigennem at fastholde de specifikke faglige elementer i de enkelte fag (delvis integration af fagene). Andre skoler har haft traditionel undervisning i fagene på 4. og 5. klassetrin, hvor eleverne er blevet introduceret til fagenes centrale redskaber og me-

toder. Det er denne viden, eleverne forventes at anvende på 6. år, hvor der undervises tværfagligt og projektorienteret i håndværk og design.

Boks 4-10: Eksempel på delvis integration

Undervisningen i 'design' er delt op, så der arbejdes med hhv. værkstedsperioder og projektperioder. I værkstedsperioderne får eleverne en miniuddannelse inden for de enkelte fag. Værkstedsperioderne varer 4 timer ad gangen, og eleverne er i det samme værksted 4 gange i træk, svarende til 4 skemauger. Værkstedsperioden afløses af en projektfase, der er struktureret omkring et overordnet emne. Til hvert projektemne har eleverne skullet udfylde et projektformuleringsskema, og de har forud for projektperioderne fået en indføring i projektformulering.

I løbet af et år kommer eleverne gennem 4-5 projekter. Temaerne i projektperioderne har fx været juleværksteder (fokus på designere af juleting, fx George Jensens Trip Trap), Utopia og et frit emne (afgangsprojekt), hvor eleverne selv skullet stå for hele designfasen i forhold til at udvikle projektet, bestille materialer mv. Skolen har i et af projektforsløbene videre bedt eleverne om at vælge sig ind på ét af de tre fag, og hvor de så efterfølgende har fået at vide, hvad det konkrete tilbud (projekt) har været. I andre projekter har det været et krav, at eleverne har skullet kombinere minimum 2 ud af de 3 fag i deres designprodukt.

Forløbet med værkstedsperioder og projektperioder kan eksemplificeres via tidsplanen for faget 'design' (i uddrag).

Periode (uge)	Hold 1	Hold 2	Hold 3
37-40	Billedkunst	Håndarbejde	Sløjd
43-46	Sløjd	Billedkunst	Håndarbejde
47-50	Juleværksted		
1-4	Håndarbejde	Sløjd	Billedkunst
5	Intro til projektformulering		
8-11	Projekt: Opbevaringskasse/æske		
14-17	Projekt: Utopia		
18-23	Afgangsprojekt: Frit emne		

Enkelte skoler har arbejdet meget med frie forløb, hvor eleverne selv bestemmer, hvilke redskaber og materialer de vil anvende. Eleverne undervises her i de relevante redskaber/materialer, efterhånden som de får behov for dem. Det, der især fremhæves på disse skoler, er, at selv om eleverne ikke nødvendigvis når omkring alle redskaber og materialer, så får de et bedre og mere indgående kendskab til de redskaber og materialer, de anvender, fordi de kan se nytten af at lære dem at kende.

Alle skoler tilrettelægger undervisningen således, at eleverne modtager den nødvendige undervisning i omgang med de forskellige redskaber, såsom slibemaskiner, boremaskiner etc. Der er dog ingen tvivl om, at der bliver mindre tid end tidligere til at nå omkring alle de håndværksmæssige færdigheder i det nye fag håndværk og design.

4.5.3 Forskellige resultater for forskellige elever

På tværs af forsøgsskolerne har der eksisteret forskellige holdninger til, hvorvidt forsøgsfaget vurderes at indfange og inkludere flere elever end normalt, eller hvorvidt faget omvendt bevirker, at underviserne taber flere elever end i undervisningen gennemført på almindelige vilkår.

Nogle undervisere peger på, at de praktiske/musiske fag er vigtige fag for de bogligt svage elever. Her kan de få succesoplevelser eller blot et pusterum fra en skole, der stiller krav, som de har svært ved at leve op til. Disse lærere er nervøse for, om det øgede fokus på design, processer og kreativitet kan betyde, at disse elever mister deres sidste pusterum og/eller det rum, hvor de kan få lov at udvikle deres særlige kompetencer. Det pointeres, at faget håndværk og design kræver, at eleverne er mere modne, selvkørende og individuelle, og at de dermed har forudsætninger for at kunne være med i en undervisning, hvor man gør brug af mange teknikker og krea-

tiv viden/indsigt/evne til at gennemføre en designproces og lave et gennemført produkt (Vallensbæk Skole, Lilleåskolen). Som en af forsøgslærerne siger: *“Nogle elever har sværere ved, at faget bliver meget løst, idet de måske har meget behov for støtte til at tænke innovativt og føre det videre. Men sådan er det i alle fag. Disse elever bliver blot mere synlige i disse fag.”*

I de gennemførte interview var der generelt meget lidt fokus på denne problemstilling. Det var kun, når de blev spurgt direkte, at lærerne påpegede, at en nytænkning af faget kunne resultere i, at flere/andre elever ville have svært ved at håndtere kravene. Skoler, der havde prøvet at arbejde med meget store og meget frie processer, så det som et generelt problem, at eleverne ikke kunne håndtere dette. Dette synes dog i højere grad at relatere til for ambitiøse og frie projekter, da også de stærke elever kunne have svært ved at gennemføre projekterne. Med gode strukturer for kreativiteten og projektarbejdet, er det svært at sige, om der reelt er flere/andre elever, der får svært ved at håndtere fagets krav.

Blandt de interviewede elever og lærere er det ikke et generelt billede, at faget tiltaler drenge mere end piger eller omvendt. Der kan være konkrete projekter, der tiltaler det ene køn mere end det andet, men den store frihed i projekterne gør, at eleverne uafhængigt af køn kan få lov til at arbejde inden for deres eget interessefelt. På den skole, hvor vi fik lov at observere undervisningen, var der både piger og drenge på de fleste hold, og alle eleverne bevægede sig frit (og hurtigt) mellem de forskellige redskaber og materialer.

4.5.4 Resultater for lærerne og fagene

Resultater for lærerne og fagene synes begrænset om end primært positive. At lærerne primært kan se positive resultater, skal dog ses i lyset af, at de fleste af dem har valgt at indgå i forsøget, hvorfor de må antages allerede fra start at have været positivt indstillet. Fem ud af seks faglærere, der ikke selv har deltaget i forsøgene, har dog også været positivt indstillet. Som et af de eneste negative resultater fremhæves det på flere skoler, at lærerne har haft svært ved at varetage de faglige funktioner eller teknikker (det praktiske håndværk), som de ikke er uddannet til at varetage (Ny Hollænderskolen, Hammergårdskolen, Lilleåskolen, Kalbyrisskolen). Dette har i visse tilfælde medført frustrationer fra lærernes side, grundet en oplevelse af øget kaos og manglende overblik samt ro. Disse lærere vurderer, at en sammenlægning af fagene kræver, at den enkelte lærer har kompetencerne til at varetage undervisningen i begge fag (hvis to) eller alle fag (hvis tre fag).

Blandt positive resultater peger lærerne særligt på, at faget er blevet mere **samtidssvarende**. Flere lærere vurderer, at samfundet har udviklet sig i en retning, hvor håndarbejde og sløjd ikke længere er så relevante fag, som de har været. For disse lærere er håndværk og design en naturlig udvikling, hvor de to fag kan få en ny og central rolle i forhold til at udvikle nogle helt centrale kompetencer hos eleverne. Her tænkes der især på produktudvikling og projektarbejde (Brundlundskolen, Ny Hollænderskolen, Kalbyrisskolen, Engum Skole). Dette vurderes videre at kunne give fagene en stærkere og mere tidssvarende identitet, da de ikke længere *“blot er nyttefag”*, men bringes *“up-to-date”*.

Flere lærere påpeger, at det har været meget positivt med lærersamarbejdet, og at elevernes forbedrede motivation har givet større arbejdsglæde (Kongeåskolen og Engum Skole). Flere af de forsøgsansvarlige lærere understreger, at de nu tænker faget på en ny måde, at de har fået rykket grænser og er blevet inspireret i samarbejdet med andre lærere. Dette har givet dem fornyet lyst til at arbejde med deres fag (Mou Skole, Brundlundskolen, Lilleåskolen, Ny Hollænderskolen, Grindsted Vestre Skole, Aabenraa Skole).

Der er ikke en generel oplevelse af, at faget har fået øget status som sådan. En enkelt lærer peger på, at et (uventet) afledt resultat af forsøget er, at håndværk og design nu indgår på lige fod med andre fag, når der er tværfaglige emneuger på skolen. Tidligere var fagene sløjd og håndarbejde hjælpefag for de andre fag, når der var emneuger (Ny Hollænderskolen).

4.6 Vurdering af forsøget

At samtænke fagene har haft stor betydning for undervisningen. Mest af alt har der været et øget fokus på idéudvikling, herunder at produkterne skal have elevernes eget *“udtryk”*. Elevinddragel-

se er centralt, ligesom overordnede rammer, inden for hvilke eleverne kan være kreative og arbejde på tværs af fag. Der er generelt sket en bevægelse fra at betragte håndværksmæssige kundskaber som et mål, til at de betragtes som et redskab til at nå et mål.

Overordnet set har sammentænkningen af fagene ikke nødvendigvis styrket elevernes praktiske kundskaber og færdigheder, hvis disse tolkes som de håndværksmæssige færdigheder. Der er endog en mulighed for, at det modsatte er tilfældet. Derimod synes sammentænkningen af fagene at have øget (de fleste af) elevernes motivation for at tillære sig forskellige håndværksmæssige færdigheder med henblik på at kunne anvende disse i produktionen af konkrete produkter.

Samtænkningen har derudover (i de fleste tilfælde) medvirket til, at eleverne bliver bedre til at overskue tilblivelsesprocesser, at ideudvikle og at lave produkter. Det er især disse kompetencer, der har været i fokus i undervisningen. Dette afspejler sig også på de skoler, der konkret har arbejdet med at udvikle eller prioritere i trin- og slutmålene. På disse skoler har der generelt været en tendens til at fokusere mindre på håndværksmæssige færdigheder (målene udgår) og mere på det samfundsmæssige og kulturelle samt det processuelle. Skolerne har dog generelt lagt sig tæt op ad Fælles Mål i henholdsvis håndarbejde, sløjd og billedkunst i forbindelse med udarbejdelse af nye trin- og slutmål, og de fleste skoler har slet ikke ændret i dem.

Det synes at være en udfordring at integrere billedkunst med håndarbejde og sløjd. Der udtrykkes en del frygt for, at faget reduceres til skitsetegning og farvelære. De gennemførte besøg viser, at dette er en risiko, hvis der ikke tænkes meget aktivt i, hvilken rolle billedkunst skal have. Derudover skal det nævnes, at de fleste gode projekter er skabt på skoler, hvor mindst en af de to lærere har haft linjefag eller i det mindste undervisningserfaring i begge (eller alle tre) fag. Der er en generel frygt for, at det slet ikke er muligt at samtænke fagene, hvis ikke undervisningen kan foretages af lærere med kompetencer fra begge fag og helst to lærere, da der allerede nu er megen ventetid. Endelig stiller det nogle krav til faglokalernes placering at integrere fagene. Eleverne skal relativt frit kunne bevæge sig mellem de relevante faglokaler og have plads til idéudvikling, for at reel integration giver mening. Fuldt integrerede faglokaler eller faglokaler, der ligger i umiddelbar forlængelse af hinanden, er en klar fordel.

Der synes derudover at være en generel tro på, at et nyt fag vil få bedre status, end de enkelte fag har på skolerne i dag. Som begrundelse herfor peger forsøgslærere, ledere og lærere, der underviser på almindelige vilkår, at håndværk og design er mere tidssvarende, samt at det i højere grad vil kunne anvendes til at udvikle kompetencer, der er relevante i andre fag. Her tænkes der på projektarbejde, kreativitet, produktudvikling, omverdensforståelse etc.

I boks 4-11 nedenfor præsenterer vi de mest centrale opmærksomhedspunkter for eventuelle nye forsøg inden for området.

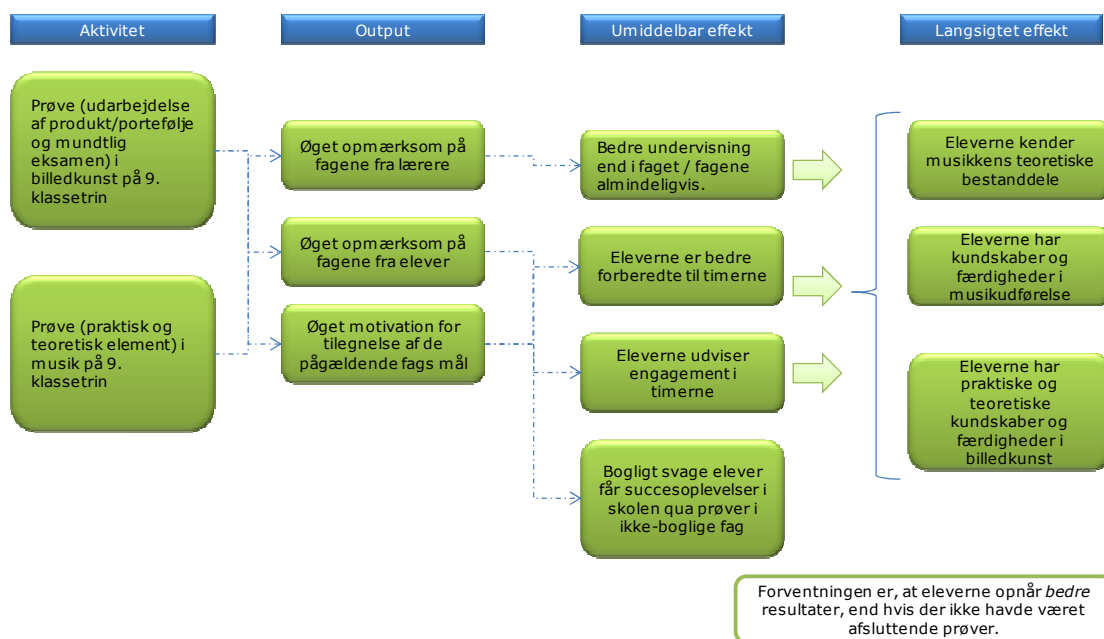
Boks 4-11: Opmærksomhedspunkter

- Langt de fleste skoler har ikke formået til fulde at integrere fagene. På disse skoler er integrationen begrænset til, at eleverne skal udarbejde produkter med materiale fra både håndarbejde og sløjd. Et nyt fag opstår dermed ikke blot ved at sammentænke to eksisterende fag.
- De skoler, der har nytænkt fagene, har bevæget faget fra at have de håndværksmæssige færdigheder som mål til at se håndværksmæssige færdigheder som et middel til at nå et mål. Der er mere fokus på idégenerering, bevidsthed om arbejdsprocessen og plads til elevernes eget (kunstneriske) udtryk.
- Der udtrykkes bekymring for, at håndværk og design vil have sværere ved at rumme de bogligt svage elever end håndarbejde, sløjd og billedkunst har det. Evalueringen har ikke kunnet påvise, om dette er tilfældet.
- Forløbene er generelt gennemført med lærere fra begge (eller alle tre fag) og i forløb med 3-4 ugentlige lektioner. Dette kan være vigtige rammeforudsætninger for forsøgenes succes.
- Der er en tendens til, at de rent håndværksmæssige færdigheder træder i baggrunden i forhold til kreativitet, innovation og evne til at forberede og gennemføre produktudvikling. Det betyder dog ikke, at de rent håndværksmæssige færdigheder ikke vægtes højt. Mange skoler har bibeholdt små kurser i håndværksmæssige færdigheder for at sikre, at eleverne lærer disse.
- Der er en tendens til, at de skoler, der har inkluderet billedkunst i forsøget, også har været bedre til at nytænke forsøget. Evalueringen kan ikke påvise, om det skyldes, A) at billedkunst som fag har karakteristika, der er særligt relevant for forsøget, B) at der tilføres flere timer, og/eller C) at billedkunst er så anderledes som fag, at det i sig selv tvinger lærerne til at nytænke. Evalueringen viser dog, at der er risiko for, at billedkunst reduceres til skitsetegning og farvekoder, når det integreres i håndværk og design.

5. AFSLUTTENDE PRØVER I VALGFAGENE MUSIK, BILLEDKUNST SAMT HÅNDVÆRK OG DESIGN

Som en del af Ministeriet for Børn og Undervisnings toårige forsøgsarbejde vedrørende de praktiske/musiske fag i folkeskolen (og de frie grundskoler) er der åbnet mulighed for at gennemføre afsluttende prøver i valgfagene musik, billedkunst samt håndværk og design. Formålet hermed er at øge såvel elevernes som lærernes motivation for faget for derigennem at bidrage til bedre undervisning og øget engagement. Dette skal på sigt bidrage til, at eleverne i højere grad tilegner sig de nødvendige kompetencer inden for fagene, end de ville have gjort, hvis der ikke havde været afsluttende prøve i fagene. Dette er illustreret i figuren nedenfor.

Figur 5-1: Forandringsteori bag tema 4 om afsluttende prøver

I alt 4 skoler har deltaget i forsøget. Tre skoler har gennemført forsøg i billedkunst, og en skole har gennemført forsøg i musik. Da der kun har været gennemført ét forsøg med afsluttende prøve i musik, og der kun har været et begrænset antal elever til prøven (2-4 elever), bygger denne del af evalueringen på et begrænset erfaringsgrundlag.

5.1 Hvordan er det implementeret på skolerne?

Følgende skoler har deltaget i forsøget med afsluttende prøver i billedkunst og musik:

Tabel 5-1: Deltagende skoler

	Fænøsund Friskole	Holberg-skolen	Sankt Birgitta Skolen	Øbro Fri Skole
Prøvefag	Musik	Billedkunst	Billedkunst	Billedkunst
Forsøgets varighed	2 år (2009-11)	2 år (2009-11)	1 år (2010-11)	1 år (2010-11)
Klassesetrin	7.-9. klasse	8. og 9. klasse	8. og 9. klasse (fælles)	8. klasse
Antal ugentlige undervisningstimer	4-5 timer	2 timer	2 timer	2 timer
Deltagende elever	16-18 elever årligt	7-10 elever årligt	7 elever	15 elever
Antal elever til prøven	2010: 4 elever 2011: 2 elever	2010: 8 elever 2011: 2 elever	6 elever	13 elever

Det fremgår, at to af skolerne har kørt toårige forsøg, og de to øvrige skoler har kørt etårige forsøg. Det fremgår endvidere, at de afsluttende prøver er blevet gennemført både på 8. og 9. klassetrin. Der har typisk deltaget 7-10 elever i undervisningen. Samlet har kun 35 elever valgt at gå op til den afsluttende prøve på tværs af de gennemførte forsøg.

Det er frivilligt for eleverne, hvorvidt de vil tilmelde sig den afsluttende prøve. Lærerne har typisk opfordret eleverne til at gå til den afsluttende prøve, men alligevel er der nogle elever, som har valgt ikke at gå til prøve. Elevernes begrundelse for ikke at gå til den afsluttende prøve har typisk drejet sig om tidspres (andre prøver og eksaminer) og nervøsitet over at skulle til prøve.

Der er i forbindelse med forsøget ikke blevet arbejdet specifikt med nye trin- og slutmål for faget. De eksisterende trin- og slutmål blev på skolen vurderet som relevante i forhold til en afsluttende prøve i faget.

I det følgende gives en beskrivelse af, hvordan undervisning og prøve er blevet tilrettelagt i henholdsvis billedkunst og musik.

Undervisningsbeskrivelsen er blevet sendt til censor 14 kalenderdage før den afsluttende prøve. Samtidig modtager censor også oplysninger om prøvens form. Der er mulighed for, at læreren kan vælge at give op til 6 lektioner af de sidste undervisningstimer til påbegyndelse af den afsluttende prøve (dette gælder kun for billedkunst). Forsøgsskolerne har typisk afsat lidt flere timer end normalt til særligt den ansvarlige lærer. Samtidig har der typisk også været et lidt større ressourceforbrug, fx i form af computere og et smartboard til billedkunstlokalet.

I det følgende er foretaget en sammenstilling af de fire skolers udarbejdede undervisningsbeskrivelser samt beskrivelser af prøvens indhold, form og forløb.

Tabel 5-2: De gennemførte prøver

	Fænø Sund Friskole	Holbergskolen	Sankt Birgitta Skolen	Øbro Fri Skole
Prøvefag	Musik	Billedkunst	Billedkunst	Billedkunst
Undervisningsbeskrivelse	Der blev i undervisningen lagt vægt på elevernes medbestemmelse. Eleverne valgte selv den genre, de ville beskæftige sig med. Eleverne skulle i et undervisningsforløb selv forberede et musikstykke, som de skulle instruere de andre elever i.	Undervisningen var bygget op om 5 temaer i 8. klasse og 6 temaer i 9. klasse (2 års valgfag på 8.-9. klassetrin). I undervisningen indgik bl.a. temaer som kaos & orden (tegning), fotomaratton, Bob Dylan (maleri), en overraskelse (skulptur med kinderægfigur), metamorfose (frit valg af udtryksform) og videofilm.	Undervisningen var bygget op om 6 temaer med forskellige typer af formsprog (1 års fælles valgfag på 8.-9. klassetrin). I undervisningen indgik et tema om ensomhed (maleri), et tema om lykke (skulptur), et tema om kommentarer til nutiden (tableau), et tema om en dag i elevens liv (fotoserie) og to individuelle temaer (statement T-shirt og street art-tegning).	I undervisningen var det ofte muligt for eleverne selv at vælge, hvordan de ville arbejde med et emne. Eksempler på emner var stedsdokumentation af min by (fx video), kaffebilleder (fx tegning), besøg på Louisiana (analyse og diskussion), street art (maleri), genbrugsdesign (frit materialevalg) og arkitektur (tegning m.m.).
Prøvens indhold og form	Lærerne og skolelederen, der også er musiklærer, opgav 5-6 emneområder til den afsluttende prøve. Ca. 14	Eleverne trækker til prøven et tema, som de arbejder praktisk med i løbet af prøvens 3 timer. Dette sker kollek-	Der indgår ikke lodtrækning som en del af prøven. Inden for et overordnet emne vælger eleven et underemne og eget	Eleven trækker et emne 1 måned før prøven. Der er afsat 6 lektioner før prøven til at færdiggøre deres prøveprodukt. Til prøven

	Fænøsund Friskole	Holbergskolen	Sankt Birgitta Skolen	Øbro Fri Skole
	dage før prøven trak eleverne ét af disse emner, som de skulle forberede sig teoretisk på op til prøven. Op til den afsluttende prøve blev der i det første forsøgsår (2010) tildelt i alt ca. 10 individuelle vejledningstimer til hver elev.	tiptv for hele holdet. Efterfølgende er der en individuel prøve. Til prøven medbragte eleverne en porteføljemappe indeholdende arbejde fra 8. og 9. klasse samt skema over de områder, eleven har arbejdet med. Udvalgte billeder af elevernes arbejder står udstillet i lokalet, hvor prøven foregår. Prøvens varighed er 4 timer.	formsprog. Eleven har forud for prøven 8 lektioner til forberedelse af projektet. Til prøven medbringes dette projekt og et visuelt udtryk fra samtidskulturen. Årsproduktionen er udstillet i prøvelokalet. Selve prøvens varighed er 40 minutter.	medbringes og diskuteres prøveproduktet. Derudover fremvises årsproduktionen via en logbog, og der skal fremlægges en skriftlig analyse af en kunstners værk (1-2 sider). Selve prøven varer 30 minutter. Eleverne kunne selv vælge, om de ville have karakteren overført til eksamensbeviset.
Prøvens forløb	Prøven tog 20 min. pr. elev, inkl. vooting. 1. halvdel af prøven var praktisk. Eleven havde 7-8 min. til at fremføre et nummer (sang eller instrument). Eleven måtte gerne have et band med eller blive akkompagneret af læreren. Hvis der var flere prøveelever, der valgte at spille sammen, måtte de lægge deres tid sammen. 2. halvdel af prøven var teoretisk (ca. 10 min.). Eleven skulle fortælle (musik/teoretisk om sit emne (trukket 14 dage før).	Prøveforløbet bestod af tre undervisningsgange á 2 lektioner og selve den afsluttende prøve. I den første undervisningsgang blev opgaven stillet, i den anden undervisningsgang kom eleven med en præsentation af en mulig løsning, og i den tredje undervisningsgang havde eleven mulighed for at arbejde med produktet og forberede en udstilling til prøvedagen.	Prøveforløbet foregik som en samtale med udgangspunkt i elevens årsproduktion og medbragte projekt. Det medbragte visuelle udtryk fra samtidskulturen dannede udgangspunkt for en diskussion af det visuelle udtryks anvendelse og funktion i dagligdagen.	Prøveforløbet bestod af tre undervisningsgange á 2 lektioner og selve den afsluttende prøve. I undervisningsgangene modtog eleverne vejledning fra læreren i forbindelse med deres prøveprojekt. Selve den afsluttende prøve foregik som en individuel prøve med udgangspunkt i prøveprojektet, logbog med årsproduktion og skriftlig analyse af et kunstværk.

En illustration af, hvordan skolerne har arbejdet med den afsluttende prøve i billedkunst, ses i det følgende:

Boks 5-1: En afsluttende valgfagsprøve i billedkunst

Temaet for valgfagsprøven var "Det synes jeg...". Opgaven tog udgangspunkt i provokerende kunst, som fx Kristian von Hornsleth (village project i Uganda), Bjørn Nørgaard (hesteslagting) og Marco Evaristti – Helena (blendere og guldfisk).

Opgaven var at give udtryk for noget, man har en mening om – hvad betyder noget for dig? Man kunne frit vælge mellem udtryksformer (maleri, collage, skulptur, installation, foto, tegning, video m.m.). I de 6 lektioner før selve prøven havde eleven mulighed for at komme med nogle forslag til sit værk, og læreren ville på den baggrund komme med feedback. Skitser blev gemt, så censor til prøven havde en mulighed for at vurdere processen. Bedømmelseskriterierne blev opridset i forbindelse med, at opgaven blev stillet.

Afholdelsen af selve den afsluttende prøve var en positiv oplevelse for de fleste elever. På de to skoler, hvor der indgik et individuelt arbejde med et prøveprojekt op til selve prøven, blev dette forløb også fremhævet som positivt af eleverne.

5.2 Hvad har det betydet for selve undervisningen?

I det følgende gives en vurdering af, hvad det har betydet for selve undervisningen, at der aflægges en afsluttende prøve i henholdsvis billedkunst og musik. Overordnet viser analysen, at forsøgene kun har haft begrænset indflydelse på selve undervisningen. Bl.a. er der en mindre tendens til øget opmærksomhed på at leve op til de fælles mål i faget samt et lidt øget fokus på fagets teoretiske elementer.

I billedkunst har det generelt på de tre skoler, der har været involveret i forsøget, haft en betydning for undervisningen, at der skulle aflægges en afsluttende prøve i faget. Evalueringen peger navnlig på, at den afsluttende prøve har haft en betydning for lærerens tilrettelæggelse af undervisningen i billedkunst. Læreren har typisk været **særligt opmærksom på, at undervisningen levede op til de fælles faglige mål i faget**. Derfor er der i udarbejdelse af årsplan og tilrettelæggelse af undervisning blevet brugt flere timer og ressourcer, end læreren normalt ville gøre. Dette skyldes, at læreren i højere grad end normalt har følt sig forpligtet til at sikre, at eleverne til prøven havde de kundskaber og færdigheder, der fremgår af de fælles mål i faget. En lærer i evalueringen siger det på følgende måde: *"Når der er en prøve i den anden ende, så er det klart, så bliver de lidt mere struktureret, de forløb, du laver med dem."*

Når der er en prøve for enden af forløbet, så skærper læreren arbejdet mere ved at sætte skarpere rammer og deadlines for afslutning af projekter og temaer. På Sankt Birgitta Skolen har undervisningen eksempelvis været organiseret sådan, at eleverne skulle have produceret nogle genstande inden for en række forskellige områder i billedkunstoffaget, som hver især rummer forskellige formsprog, for dermed at sikre, at undervisningen nåede rundt om de fælles mål i faget. Dette opleves dog ikke som et problem i undervisningen for mange af eleverne, som bl.a. boksen nedenfor giver udtryk for.

Boks 5-2: Skarpere rammer og deadlines behøver ikke være en begrænsning

Sara valgte billedkunst som valgfag for at afprøve sine kunstneriske kompetencer. Dertil har hun gjort sig overvejelser omkring sin fremtid på gymnasiet og ville gerne prøve, hvordan det var at have billedkunst som fag. Hendes indtryk var, at alle elever tog undervisningen meget seriøst – særligt muligvis pga. prøven. Der blev også brugt tid på fagsprog, termer og teori.

“Street art var fedt. Der kunne vi selv vælge, hvad vi ville komme ud med. Vi kunne gå på nettet, bruge sange, tage noget fra hverdagen, vi kunne tage ud og se, hvad vi ville, og det var fedt at prøve det og selv kunne vælge.” Der var ikke for mange emner, og det skred ikke. For læreren var rigtig god til at holde styringen på de enkelte forløb. *“Hun havde ligesom lagt planene ud frem til prøven, og sådan var det bare.”*

Det var ikke en barriere for det kreative arbejde, at der var en fastlagt struktur og en afsluttende prøve. Læreren kunne støtte og vejlede i forhold til at komme videre med idéudviklingen og produktionen af produktet: *“Hun var en hård lærer, men rigtig ‘fed’”*.

På en skole, hvor der har været gennemført et forsøg med afsluttende prøve i to skoleår, fremgår det, at den afsluttende prøve i faget også har fungeret som en form for evaluering af undervisningens forløb, som læreren kan bruge i sit videre undervisningsarbejde inden for faget. Den afsluttende prøve i billedkunst har derfor også en betydning for undervisningen i faget fremover. En lærer udtrykker det på følgende måde: *“Op til afholdelsen af prøven kunne jeg mærke, at jeg ikke havde været struktureret nok i årets løb i forhold til portefølje, temaer etc. Til prøven skal de have en udstilling, som repræsenterer produkter fra årets temaer. Uden en form for styr på arbejdet i årets løb kan man ende med enkelte elever, hvis udstillinger er lidt tynde. Så på den måde kan prøven fungere som en måde, hvorpå man som lærer kan blive mere fokuseret på struktur, forløb, indhold og produkter i undervisningen.”*

At man som lærer i et prøviefag fra starten af tænker undervisningen mere målrettet i forhold til fagmålene, kan ifølge en af billedkunstlærerne fra forsøget betyde, at der ikke bliver så meget tid til fordybelse, fordi fokus er på, at man bredt opfylder alle mål i faget. Det kan også have den konsekvens i forhold til undervisningens tilrettelæggelse, at undervisningen bliver mere lærerstyret. På en af forsøgsskolerne fortalte læreren eksempelvis, at elevernes indflydelse på undervisningen var mindre end tidligere og at den hovedsageligt kun var der i forhold til valg af de enkelte temaer, som man kunne arbejde med inden for de forskellige formsprog.

I musik har det på den skole, der har været involveret i forsøget (Fænøsund Friskole), kun haft en mindre betydning for undervisningen, at der skulle aflægges en afsluttende prøve i faget. Den overordnede vurdering på skolen var, at undervisningen ikke adskilte sig i større grad fra den almindelige musikundervisning.

Den primære grund til dette var, at der på valgfagsholdet i musik var et flertal af elever fra 7.-8. klassetrin, der ikke skulle til en afsluttende prøve i slutningen af skoleåret. Dertil kom, at de fleste elever fra 9. klassetrin, der deltog i undervisningen op til den afsluttende prøve, valgte ikke at gå op til den afsluttende prøve.

Skolen fremhævede dog, at der i undervisningen var blevet lagt lidt **mere vægt på teori** end normalt i musikundervisningen. Dette blev vurderet som nødvendigt, hvis eleverne skulle klare sig godt til den afsluttende prøve. Samtidigt blev teori efterspurgt af de elever, der havde valgt at gå op til en afsluttende prøve i faget. Det skal i den sammenhæng nævnes, at en musiklærer, der underviser på almindelige vilkår, var bekymret for, at en afsluttende prøve i musik ville føre til en ændring af fagets fokus mod den historiske og analytiske del på bekostning af den kreative og legende del. Den sidste del blev vurderet som vigtig for faget, men det er også en del, som er svær at måle på i en afsluttende prøve. Dette støttes til dels af udtalelser fra den tilknyttede censor på en af forsøgsskolerne. Tilbagemeldingen fra censor efter den afsluttende prøve var, at prøven fungerede fint, men at man skulle passe på, at det ikke blev for bogligt og teoretisk lige-

som de øvrige prøver på skolen. Man skulle ifølge censor sørge for, at der blev lagt vægt på det praktiske indhold i faget i prøvesituationen.

5.3 Resultater i form af ændring af fagets status hos lærere og elever

I det følgende gives en vurdering af, hvad det har betydet for fagenes status, at der aflægges en afsluttende prøve i henholdsvis billedkunst og musik. Med fagenes status menes den betydning og opmærksomhed, som fagene tildeles af lærere og elever. En øget status i fagene kan lede til et højere engagement i faget og en øget motivation blandt eleverne, og det er derfor væsentligt at afdække i evalueringen, hvorvidt der er kommet et sådant resultat af at indføre afsluttende prøver i henholdsvis billedkunst og musik.

Generelt blev det fremhævet, at det højner fagenes status og fagets anerkendelse, at Ministeriet for Børn og Undervisning gør et fag til et prøvefag og dermed signalerer, at det er en vigtig færdighed at kunne. Skoleledere, lærere og elever mener, at faget tildeles mere opmærksomhed og opfattes som mere "alvorligt", når der afholdes en afsluttende prøve i faget. Karakterer er en motivationsfaktor for både elever og lærere og er også med til at få skolebestyrelsens opmærksomhed.

Lærerne og skolelederne i evalueringen giver generelt udtryk for, at så længe billedkunst og musik ikke er prøvefag, vil de ikke få samme status som de andre fag, hvor der afholdes afsluttende prøver. Dette kan være et problem for praktiske/musiske fag som billedkunst og musik, fordi fag med lav status kan risikere sammenlægninger, nedskæring og nedlægnings. Dette er også ifølge flere lærere og skoleledere en motivation for at indføre en afsluttende prøve i fagene.

På alle forsøgsskoler har det i begrænset omfang givet **øget status i faget**, at der skulle aflægges en afsluttende prøve i faget.

Blandt eleverne har der generelt været en positiv interesse for en afsluttende prøve. På en af forsøgsskolerne har man bl.a. oplevet, at elever kommer og spørger interesseret til den afsluttende prøve i billedkunst. Lærerne oplever i særdeleshed, at eleverne er meget positive i forhold til prøvens frivillighed. Det frivillige element gør, at den afsluttende prøve ikke opleves som en stor belastning blandt eleverne. Samtidigt har man også oplevet på alle forsøgsskoler, at der har været et stort fremmøde til timerne, og nogle elever også er blevet der efter timen for at arbejde videre med deres projekter. Generelt har eleverne alle fået høje karakterer til den afsluttende prøve i billedkunst. Eksempler fra musik var, at afgangseleverne uden opfordring skrev noter, de lavede lektier frivilligt, og de øvede sig i musiklokalet uden for skoletiden. Musik var 'ikke bare sjov', som den fremherskende holdning ellers typisk er blandt eleverne.

Det fremgik også af evalueringen, at forsøget var en god mulighed for at profilere faget og skolen i forhold til både elever og forældre, men også de andre lærere. Udstillingen af produkter i forbindelse med prøven blev på en af skolerne en "aha-oplevelse" for både andre lærere og forældre. Billedkunsthaget er ifølge den pågældende billedkunstlærer stadig påvirket af forestillingerne om det gamle formningsfag. Profileringen af billedkunsthaget i forbindelse med en afsluttende prøve og udstilling giver en mulighed for at ændre på disse forestillinger og øge fagets status blandt lærere og forældre, som ikke er i tæt kontakt med billedkunsthaget i det daglige. Den afsluttende prøve i musik har ifølge skolelederen skabt synlighed omkring skolen i lokalområdet, bl.a. fordi skolen står i kontrast til en anden friskole i området, som har mere fokus på proces og ikke på prøver og resultater.

I evalueringen indgik også interview med lærere i musik, som ikke havde deltaget i forsøget med en afsluttende prøve i faget. Disse lærere blev bedt om at tage stilling til, hvorvidt de synes, at en afsluttende prøve i faget vil højne fagets status og føre til øgede kompetencer hos eleverne. Den fremherskende holdning var, at dette ikke ville være tilfældet: *"Man kunne gætte på, at det kunne blive et mere seriøst fag, men min opfattelse er, at det allerede er et seriøst fag i folkeskolen. Når jeg sidder med børnene i musik, så har jeg den opfattelse, at de koncentrerer sig og deltager helt aktivt."*

Flere i evalueringen giver dog også udtryk for, at selvom billedkunst (og musik) vil blive et prøviefag, så vil der stadig være mest fokus på de boglige fag. Karakterer i de boglige fag opfattes blandt mange elever som mere betydningsfulde for deres muligheder efter folkeskolen end karakterer i praktiske/musiske fag, som fx billedkunst eller musik.

Forsøget med en afsluttende prøve i musik har vakt opmærksomhed, også uden for skolens rammer. Fænøsund Friskole har bredt gjort offentligheden opmærksom på skolens forsøg med afsluttende prøve i musik, bl.a. på skolens hjemmeside. Det har afstedkommet, at Danmarks Radio kom på prøvedagen og filmede på skolen. Derudover har to musikstuderende fra Københavns Universitet skrevet speciale om afgangsprøver i musik med Fænøsund Friskole som case.

5.4 Resultat i form af øgede kompetencer hos eleverne

I alle forsøgene var den overordnede vurdering, at der var et resultat af forsøget i form af øgede kompetencer hos eleverne.

De ansvarlige lærere i billedkunst fremhæver, at en afsluttende prøve i faget typisk fører til, at eleverne får en større mundtlighed omkring deres kunstneriske proces. Eleven er i en afsluttende prøve nødt til at kunne forholde sig reflekterende til sit kunstneriske produkt og kunne argumentere for sine valg i processen i forhold til produktet. Det indebærer, at eleven skal kunne redegøre for, hvad det er, eleven prøver at udtrykke gennem værket, herunder at eleven eventuelt kommer ind på andre professionelle værker. En billedkunstlærer udtrykker det på følgende måde: *"Det er et eksplicit krav, at eleverne rent faktisk kan føre en idé ud i praksis, kan forholde sig til forskellige måder at udføre ideen på og kan forholde sig til, at andre gør det anderledes."*

En billedkunstlærer fremhæver, at den større seriøsitet omkring faget medfører, at eleverne bliver mere modtagelige og åbne over for forskellige former for udtryk og dermed også får en større forståelse af det kunstneriske udtryk: *"(Billed)kunst er en måde at udtrykke sig på, og det handler ikke bare om, at det skal se pænt ud, som ellers er mange elevers opfattelse af faget."*

I forsøget med en afsluttende prøve i musik bliver det navnlig fremhævet, at **eleverne bliver dygtigere** til den analytiske og teoretiske del af undervisningen, da dette er en væsentlig del af den afsluttende prøve. Samtidig er det dog også fremhævet, at eleverne desuden bliver lidt bedre til den praktiske udøvelse af musik, da de også ønsker at klare sig godt til prøven i denne del.

Et eksempel på dette er en elev, som forberedte sig meget på den praktiske del, og hvor læreren vurderede, at det ikke ville være sket, hvis der ikke havde været en afsluttende prøve i faget. Drengen var trommeslager og spillede keyboard. I undervisningen skulle der arbejdes med latin-amerikansk musik. Det var drengen interesseret i, og han gav udtryk for, at han var nødt til at lære noget nyt. Han ville lære at spille guitar, og det lykkedes ham i løbet af skoleåret at blive så god til at spille guitar, at han kunne spille akkorder til en svær sang.

Særligt på en af forsøgsskolerne (Øbro Fri Skole) er det fremhævet, at elever typisk får højere karakterer i billedkunst end i andre fag, og at det har givet særligt bogligt svage elever en høj karakter – og dermed en succesoplevelse. Der har bl.a. på skolen været eksempler på ordblinde elever, som har udmærket sig i billedkunst og fået en høj karakter til den afsluttende prøve. På en anden af forsøgsskolerne (Sankt Birgitta Skole) er det særligt fremhævet, at nogle af de svage elever ikke var gode til at få produkterne gjort færdige, men at den afsluttende prøve og udstilling medførte, at de i højere grad end normalt fik afsluttet deres produkter.

5.5 Vurdering af forsøget

Forsøgene med afsluttende prøver i valgfagene musik og billedkunst viser, at de afsluttende prøver kan føre til mere strukturerede undervisningsforløb og en større vægt på teoretiske elementer i fagene, end det ellers ville være tilfældet. Datagrundlaget er dog begrænset, idet kun én skole har gennemført forsøg med afsluttende prøve i musik, mens kun tre skoler har gennemført forsøg med afsluttende prøve i billedkunst.

Forsøgene viser, at der er opnået nogle resultater for eleverne som følge af de afsluttende prøver. Dette kan være en følge af, at en afsluttende prøve er med til at højne fagets status. Der er

således tegn på, at eleverne vægter fagene højere, når der er en afsluttende prøve i faget. Der er også indikationer på, at elevernes faglige kompetencer inden for fagene øges, især inden for de områder, der skal aflægges prøve i. Samtidigt er der grund til at være opmærksom på, at de elementer i fagene, som der ikke lægges så meget vægt på til den afsluttende prøve, kan blive nedprioritet i undervisningen. Dette gælder fx de mere bløde elementer, såsom elevernes følelsesmæssige udvikling i forbindelse med skabelsen af musik (stk. 2 i formålsbeskrivelsen for musik som valgfag). Endelig er der også nogle indikationer på, at en afsluttende prøve i fagene kan føre til en større grad af refleksivitet og mundtlighed blandt eleverne i faget, da undervisningen typisk målrettes den afsluttende prøve, hvor eleverne bl.a. bliver testet i deres evne til at kunne forholde sig bevidst og reflekterende til de produkter, de har lavet i løbet af undervisningen.

I boks 5-3 nedenfor præsenterer vi de mest centrale opmærksomhedspunkter for eventuelle nye forsøg inden for området.

Boks 5-3: Opmærksomhedspunkter

Der er generelt tilfredshed med muligheden for at indføre prøver, men så længe deltagelse i prøver er frivillig, er det svært at vurdere egentlige resultater:

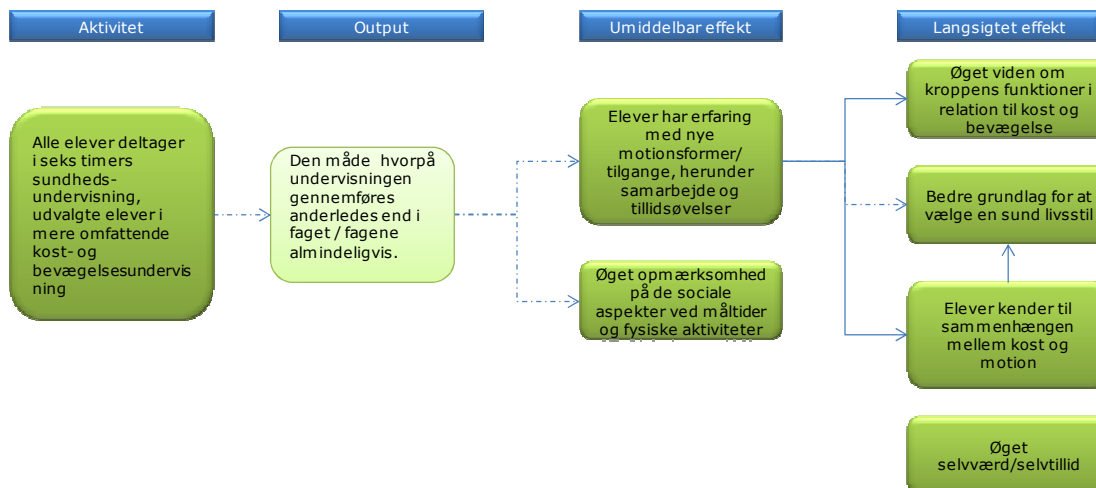
- **Elever, der måske kunne have opnået positive resultater, men som ikke selv har troet på dette, kan have valgt prøven fra. De forventede positive resultater for denne gruppe vil dermed ikke materialisere sig.**
- **Det er på baggrund af forsøget uklart, hvad en afsluttende prøve betyder for de svageste elever, fordi disse elever typisk har valgt ikke at deltage i prøven.**

6. AFPRØVNING AF ALTERNATIV SUNDHEDSPROFIL FOR FAGET IDRÆT

6.1 Om forsøget/temaet

Forsøget med afprøvning af en alternativ sundhedsprofil for faget idræt giver mulighed for at etablere et samarbejde mellem idræt og hjemkundskab. Forsøget er initieret for at fremme et fokus på sund livsstil, herunder at udbrede kendskabet til sammenhængen mellem kost og motion. Dette er illustreret i figuren nedenfor.

Figur 6-1: Forandringsteori for tema 5 om alternativ sundhedsprofil

En enkelt skole, Mou Skole, har valgt at gennemføre forsøget inden for dette tema. Dette er dermed blot en beskrivelse af én måde, hvorpå der arbejdes med en alternativ sundhedsprofil for faget idræt.

6.2 Hvordan er det implementeret

Skolen, der er indgået i dette forsøg, har oprettet faget *kost og bevægelse*. Faget har til formål at give børn viden om og motivere dem til at føre en sund livsstil, herunder at forbedre elevernes fysiske velvære. Skolen har tilbudt faget til elever med ringe kondition, overvægt eller lavt selvværd. Forsøget er således primært koncentreret om en udvalgt gruppe af elever på 5.-6. klassetrin, der vurderedes at have et særligt behov for at ændre livsstil. Derudover har andre elever kunnet søge om at tage del i faget. Ud over forsøgets fokus på sund livsstil har projektet også haft et særskilt fokus på at øge elevernes psykiske og sociale velvære, herunder at øge elevernes livsglæde og selvværd.

Følgende karakteristika gør sig gældende for implementeringen:

- Forsøget er forankret hos en enkelt idræts- og hjemkundskabslærer på skolen. Læreren er linjefagsuddannet i både idræt og hjemkundskab.
- Den forsøgsansvarlige lærer har taget efteruddannelse i coaching og har inddraget konkrete coachingøvelser i undervisningen i form af samarbejds- og tillidsøvelser og har videre efteruddannet sig i forhold til en sammentækning af fagene.
- Den forsøgsansvarlige lærer har modtaget sparring af skolelederen, der selv har baggrund som idrætslærer, i forhold til udviklingen af fagets indhold.
- Faget er tilrettelagt i forløb, der er organiseret i form af tre årlige perioder a 6-10 ugers varighed.
- Der afholdes endvidere årligt en temauge med undervisning i sundhed, ernæring og coaching, hvor alle elever på mellemtrinnet deltager (4.-6. klasse).

6.3 Hvad har det betydet for selve undervisningen?

Den forsøgsansvarlige lærer fremhæver, at idræt traditionelt set handler om at give eleverne kropsbevidsthed og kropsforståelse, og at hjemkundskab handler om at give eleverne madlavningsfærdigheder og viden om ernæring som eksempelvis kostpyramiden, oplysning om fedtprocenter mv. 'Kost og bevægelse' samler disse elementer og lærer eleverne, at en sund livsstil både handler om sund mad og motion. Faget adskiller sig i særdeleshed fra den traditionelle idrætsundervisning ved at have en anderledes tilgang til idrættens bevægelselement. I 'Kost og bevægelse' er der eksempelvis ikke fokus på boldfærdigheder og lign., men på samarbejdsøvelser, lege (fx høvdingebold), gåture i naturen osv. Fokus ligger altså på hverdagsmotion og bevægelsesglæde frem for sportslige teknikker og kundskaber samt specifikke kropslige færdigheder.

Dette stemmer godt overens med idrætslærernes beskrivelser af traditionelle idrætstimer, hvor der er fokus på motorik (de yngste), grundform (melletrin) og dygtiggørelse inden for sportsgrene (udskoling). I disse beskrivelser er der tydeligt mindre fokus på hverdagsmotion og bevægelsesglæde.

I beskrivelserne, som hjemkundskabslærer, der ikke har deltaget i forsøget, giver af deres fag, er det tydeligt, at sundhed ikke er et primært fokus, selv om det altid er med i overvejelserne. Tre citater fra tre forskellige hjemkundskabslærere illustrerer:

- Essensen i hjemkundskab er, at eleverne skal vide noget om mad, så de kan tage kritisk stilling til, hvad man skal spise. Det er også vigtigt, at eleverne lærer noget om teorien ved mad. Jeg lærer også eleverne Emma Gad-dyder, madro og almindelige regler i forbindelse med at spise og lave mad.
- I hjemkundskab har man kun to timer ad gangen. Derfor når man ofte ikke at have særligt meget teori. Der er ikke så meget tid til at tale om fødevarer, smag, komposition etc., da mange elever i høj grad skal lære at håndtere en kniv, at koge og stege m.m.
- Hvordan behandler man madvarer, og hvordan sammensætter man et ordentligt måltid. De skal lære at vurdere et måltid. Udvide deres horisont ved at smage så meget som muligt. Spændende retter.

Ordet sundhed eller sund mad anvendes ikke i nogle af citaterne. Men lærerne er omkring det, når de taler om at tage kritisk stilling til, hvad man skal spise, og at vurdere et måltid. Der er dermed potentiale for, at en sammentænkning af fagene kan øge fokus på sund kost.

Derudover har projektet som omtalt haft et eksplicit fokus på elevernes psykiske og sociale velvære. Faget har stilet mod at give eleverne mere livsglæde og ruste eleverne til at komme igennem livet ved at gøre dem bedre i stand til at tackle modgang. Videre har den forsøgsansvarlige lærer haft fokus på at få eleverne til at arbejde med accept af forskelligheder og at få dem til at føle sig som en del af en større helhed. Dette er konkret søgt gjort gennem inddragelse af forskellige samarbejdsøvelser og lege. En af de første timer blev eksempelvis brugt på 'Gæt og grimmasser', hvor eleverne blev delt op i to konkurrerende hold. Målet var at tage afsæt i en samarbejdsøvelse, hvor alle eleverne skulle optræde på 'slap line', og hvor de skulle lære at grine med hinanden.

Boks 6-1: Uddybning af forsøgets inddragelse af samarbejds- og tillidsøvelser samt leg

"Eleverne skal få en forståelse for, at vi alle er forskellige, men at vi hver især kan bidrage med noget, og at det samlet set bliver bedre heraf. Dette når vi naturligvis ikke på seks uger, men det er en proces, som vi kan være med til at starte, og som bliver ved med at udvikle sig".

Til grund for det faglige indhold i 'Kost og bevægelse' ligger et omfattende arbejde med at udvikle trinmål. Projektet har taget afsæt i begreberne kropsbevidsthed, forholdet til egen krop og indtag af mad. Med dette afsæt er trinmålene i både hjemkundskab og idræt blevet gennemgået med henblik på at finde fælles mål, der indbefattede dette fokus på kropsbevidsthed. Nogle af fagenes eksisterende mål er således blevet brugt direkte, mens andre er blevet omformuleret, så

de passede til den kontekst, som de skulle indgå i. Dertil har skolen selv udviklet egne og nye mål til faget, der konkret har centreret sig om at indfange mål, der omhandler temaet: Unges krops- og madopfattelse i dag". Hertil har faghæfte 21 'Fælles mål 2009 – sundheds- og seksualundervisning og familiekundskab' fungeret som inspirationskilde.

Udbyttet af arbejdet med at opstille trinmål er blevet, at der i faget arbejdes med trinmål inden for følgende tre områder: Kost, bevægelse og socialt. De tre områder fungerer alle som indgange til at arbejde med sundhed. Dette er defineret ud fra 'Det åbne sundhedsbegreb', forstået som elevernes "evne til at kunne indfri egne ægte mål ud fra handlekompetencer og livsbetingelser. Igennem undervisningen skal sundheden hos de deltagende elever styrkes, og eleverne skal opnå handlekompetencer til at agere i 'usundt' land. Vi forventer derigennem, at eleverne opnår bedre selvværd og selvtillid og dermed en højere livskvalitet" (læseplan for 'Kost og bevægelse', Mou projektansøgning).

Tabel 7.1 illustrerer forsøgsfaget trinmål. Såfremt målene er hentet fra Fælles Mål, er dette markeret med FH (Fælles Mål for hjemkundskab) eller FI (Fælles Mål for idræt). Nye mål er markeret med en stjerne (*).

Tabel 6-1: Trinmål for 'Kost og bevægelse'

Kost	Bevægelse	Socialt
Redegøre for energibehov og energigivende stoffers, fibres, vitaminers og mineralers ernæringsmæssige betydning (FH)	Kende til grundtræningselementerne: Udholdenhed, bevægelighed, styrke, koordination og kondition (*)	Udvide samarbejdsevne og social opmærksomhed i forhold til idrætslige aktiviteter (*)
Vurdere, planlægge og tilberede dagskost, måltider og retter ud fra kostanbefalinger (FH)	Kende til måling af hvile- og arbejds pulser, herunder konditionstest og energiomsætning (*)	Acceptere forskelligheder i egne og andres færdigheder (*)
Vurdere en vare ud fra en varedeklaration og have kendskab til mærkningsordninger (FH)	Forholde sig til fysiske og psykiske forandringer i puberteten (FI)	Aflæse og begrunde følelsesmæssige reaktioner (*)
Tage stilling til madens og måltidets betydning for sundhed og livskvalitet for sig selv og for andre (FH)	Forklare psykiske reaktioner i forbindelse med fysisk aktivitet (FI)	Have kendskab til, hvordan miljøet på skolen, i klassen og i fritiden kan påvirke sundhed (*)
Analysere forskellige fødevarergrupperes kvalitet i forhold til sundhed, miljø, etik og pris (FH)	Kende til træningens betydning for sundhed og trivsel (FI)	Få en forståelse af mad og måltider i et socialt, kulturelt og historisk perspektiv (*)
Beskrive den daglige livsstils betydning for sundheden, herunder mad og måltider, bevægelse og fysisk aktivitet (*)	Kende forskellige motionsformer (FI)	Vurdere egne og andres positive og negative deltagelse i sociale netværk (*)
Opstille forslag til en sund familie (*)	Bidrage med ideer til idrætsaktiviteter, både ude og inde (*)	
Beskrive og afdække muligheder og barrierer gennem konkrete handlinger i forhold til et konkret sundhedstema, fx mobning (*)	Kende til lokalområdets muligheder for idrætsudøvelse (Omformulering af FI: Orienter sig i og afprøve lokalområdets udbud af muligheder for fysisk udfoldelse)	
Forklare madens, forbrugets og hygiejnens/husholdningens betydning for miljø, sundhed og livskvalitet (FH)	Kende til lokalområdets foreningstilbud og mindre udbredte idrætsgrene (*)	
Opnå kendskab til sammenhænge mellem miljø, klima, sundhed og forbrug (*)	Arbejde med idræt i tværfaglige sammenhænge (*)	
Anvende almene hygiejneprincipper ved tilberedningen, opbevaring og konservering af fødevarer (FH)	Vurdere aktuelle problemstillinger, herunder kropsidealer (*)	
	Anvende musik sammen med forskellige idrætsdiscipliner (*)	

(Kilde: Trinmål for Kost og bevægelse, Mou projektansøgning)

Sammenholdes forsøgets trinmål med Fælles Mål for idræt og hjemkundskab, har forsøget i høj grad undladt mål vedrørende den organisatoriske, historiske og kulturelle kontekst, der omkredser måltidet (fx tilberedning af retter, der er kendetegnende for forskellige situationer, historiske perioder og kulturer, planlægning af indkøb, eksperimenter med krydderi, æstetik mv.). Som tidligere fremhævet har forsøget heller ikke fokus på idrætslige færdigheder ('Kroppen og dens muligheder' i Fælles Mål). Som det derimod fremgår af tabel 6.1, har forsøget i høj grad opstillet nye mål, der har en stærk, social profil kredsende om den enkelte elevs nære berøringsflader (fx egne følelser og mobning) samt elevens sociale netværk, som fx familien, skolen, klassen mv.

Den forsøgsansvarlige lærer fremhæver, at en central underliggende dimension i trinmålene har været at finde tilgange til at arbejde med den del af projektets fokus, der omhandler elevernes psykiske velvære. Dette handler eksempelvis om at give eleverne konkrete kompetencer, der træner dem i bedre at kunne aflæse, reflektere over og handle i overensstemmelse med følelser – både egne og andres. Set i en bredere optik handler det om at arbejde med og anspore til at skabe varige ændringer:

"Det psykiske fylder jo en del. Hvis man vil lave ændringer, der skal holde, er det jo tankegangen, som vi skal flytte, og den arbejdede jeg meget med".

På to ud af tre skoler, hvor vi talte med hjemkundskabs- og idrætslærere, der ikke havde deltaget i forsøget, havde lærerne allerede erfaringer med tværgående projekter mellem idræt og hjemkundskab. Den ene skole har eksempelvis tidligere haft et fag for 4.-5. klasse, der hed 'Sundhedsfremme', hvor fagene blev kombineret. En anden skole er del af et kommunalt projekt kaldet 'Den sunde skole', og en af lærerne på skolen fortæller, at skolen tidligere har lavet forløb for en 10. klasse med idræt og hjemkundskab, hvor eleverne rørte sig, og der var fokus på sund kost. Tanken om et fag med en stærk sundhedsprofil er derfor ikke fremmed for disse lærere.

De interviewede idræts- og hjemkundskabslærere giver alle deres umiddelbare opbakning til ideen om at samtænke idræt og hjemkundskab. Det fremhæves på alle skolerne, at det er godt at have et fag med en stærk sundhedsprofil, og at fagene supplerer hinanden fint: *"Hjemkundskab og idræt vil man sagtens kunne lave sammen. Det hænger meget sammen. Det handler jo om kroppen det hele".*

To af de interviewede lærere påpeger i tråd med Mou Skoles forsøgsmodel, at det er nødvendigt med tiltag, der fanger de elever, der har det sværest:

"Essensen er, at idræt skal være for alle, men de, der har problemer, prøver at slippe udenom [...] Der er elever, der kan løbe solen sort, og så er der nogle, der ikke gider klæde om – de, der er dygtige, skal nok også få rørt sig gennem deres fritid [...] Vi skal samle så mange op som muligt, der har svært ved det. Vi er nødt til at få de svage med. Derfor kræver det ressourcer for at samle dem op og lave specielle tiltag for dem".

Set i dette lys fremhæver læreren, at det er vigtigt med såvel elevens som forældres psykiske dimension – både når det kommer til at arbejde med elevernes selvværd og forældrenes fornægtelse af problemet med overvægtige børn. En anden lærer betoner i forlængelse heraf vigtigheden i at samarbejde med forældrene, fx gennem aktive emnedage eller lignende.

6.4 Resultater

Den forsøgsansvarlige lærer fremhæver følgende resultater ved samtænkningen af idræt og hjemkundskab til det samlede sundhedsfag 'Kost og bevægelse':

- Øget selvværd og selvtillid hos elever, der normalt har det svært
- Bevægelsesglæde via leg og ude-aktiviteter
- Øget kendskab til en sundere livsstil, både hvad angår kost og motion, der konkret medfører:
  - Viden om ernæring, herunder hvad der er sund mad og om dagens måltider mv.
  - Opgør med den livsstil, der er fremherskende i elevernes hjem.

Boks 6-2: Uddybning af forsøgets betydning for selvværd og selvtillid

“Når eleverne er kommet sig over den hurdle, at de er blevet udvalgt, fordi de er tykke, så bliver de rigtig glade for det. De blomstrer op. De føler sig set og hørt, og føler sig som en del af helheden”.

Konkret i forhold til den tidligere omtalte øvelse med ‘Gæt og grimasser’ fremhæves følgende:

“Eleverne startede ud med at sige, at de ikke turde. Ved timens afslutning havde alle med deres krop formået at vise en sætning. De fik fornemmelsen af, at de turde prøve sig af, at det var fedt at lave noget sammen”.

De gennemførte interview med elever, der har deltaget i faget, understøtter, at faget har medført konkrete ændringer i elevernes livsstil. To drenge fortæller her om, hvordan den ene eksempelvis har talt med sin mor om hendes forbrug af mayonnaise på madpakkerne, og den anden har talt med forældrene om sund kost og har fået ugentlige maddage, hvor han er med til at præge dels familiens indkøb af madvarer, og dels selve tilberedningen af maden. På denne vis har forsøget medført visse opgør med den førte livsstil i de hjem, børnene kommer fra. Dette er også blevet ansporet ved, at den forsøgsansvarlige lærer på skolen i visse tilfælde har haft kontakt med forældrene og har prøvet at motivere til ændringer i hjemmene.

Drengene vurderer imidlertid ikke, at de som følge af faget generelt er begyndt at dyrke mere motion i deres hverdag – dog fremhæver de, at de har bevæget sig mere i perioder, hvor de har fået udfordringer som eksempelvis at gå 10.000 skridt om dagen med skridttæller.

Ud over de tilstræbte resultater i faget peger elevinterviewene på, at forsøget har haft visse negative og afledte resultater. Eleverne beretter, at faget er blevet kaldt “Fedmelejr” af nogle elever, der ikke har taget del i undervisningen. Implementeringen af forsøget, hvor faget tilbydes en afgrænset elevgruppe, har således virket stigmatiserende for nogle af eleverne. Skolen viderefører imidlertid arbejdet med og udbyder sundhedsfaget som valgfag for udskolingen, hvor 15 elever har meldt sig til faget for skoleåret 2011/2012. At eleverne frivilligt vælger faget, kan enten indikere et opgør med stigmatiseringen, eller det kan pege på, at den ikke har været udpræget gennemtrængende i forsøgsperioden. Både skolelederen og den forsøgsansvarlige lærer fremhæver, at der har været en positiv interesse for faget blandt skolens andre elever.

6.5 Vurdering af fag med sundhedsprofil

Skolen har i høj grad ændret de oprindelige trin- og slutmål for de to fag for at give plads til en nytænkning, hvor der er fokus på bevægelsesglæde, hverdagsmotion og ikke mindst udvikling af sociale kompetencer og selvtillid. Det er ikke muligt at konkludere, om forsøget har nået alle de opstillede trin- og slutmål, men beskrivelsen af undervisningen, elevernes egne beskrivelser af udbyttet og lærernes vurdering af forsøgets resultater indikerer, at man har været godt på vej i forhold til at videregive en forståelse af sundhed og betydningen af kost og bevægelse, herunder at få familien inddraget. Især inddragelsen af familien og de af eleverne nævnte eksempler på ændrede kostvaner i familien tyder på, at eleverne har opnået et bedre grundlag for at vælge en mere sund livsstil, om end de ikke nødvendigvis dyrker mere motion.

Både den deltagende skole og undervisere i idræt og hjemkundskab, som ikke har deltaget i forsøget, vurderer, at det er en god idé at tænke fagene sammen. Blandt andet fremhæver flere, at særlig idræt har et problem ift. at motivere eleverne til at deltage aktivt i undervisningen, og at et endnu større fokus på kost og motion kunne styrke motivationen for nogle elever.

I boks 3-2 nedenfor præsenterer vi et centralt opmærksomhedspunkt for eventuelle nye forsøg inden for området.

Boks 6-3: Opmærksomhedspunkt

Der er allerede en del skoler, der har lavet forsøg med at tænke sundhed ind i idrætsundervisningen samt konkret at tænke i tværgående projekter mellem idræt og hjemkundskab. Disse erfaringer kan eventuelt bruges som udgangspunkt for en præcisering af, hvordan fagene eventuelt kan samarbejde/samtænkes.

BILAG 1: OVERBLIK OVER DE DELTAGENDE SKOLER

1.1 Generelt overblik

	Tema	Elevtal (fra skolernes hjemmeside)	Klassetrin (t.o.m.)	Antal lærere	Antal to-sprogede (oplyst)	Andel to-sprogede (beregnet)
Elverhøjens Skole*	1	688	9. klasse	30	60	8,7 %
Ørebro skolen	1	148	6. klasse	Ikke angivet	0	0 %
Hammergårdsskolen/Hjortespring Skole**	2a	1039	9. klasse	114	350	33,7 %
Hejnsvig Skole	2a	302	9. klasse	25	2	0,7 %
Hindsholmskolen	2a	304	9. klasse	60	0	0 %
Jersie Skole	2a	370	9. klasse	35	28	7,6 %
Ny Hollænderskolen	2a	867	9. klasse	50,4	116	13,4 %
Skolen på Duevej	2a	733	9. klasse	50	156	21,3 %
Grindsted Vestre Skole	2a	730	9. klasse	Ikke angivet	Ikke angivet	
Brundlundskolen	2a	624	9. klasse	65	72	11,5 %
Barrit Skole***	2a	201	6. klasse	16	6	3 %
Vallensbæk Skole	2a	477	10. klasse	47	Ikke angivet	33 %
Thorning Skole	2a	462	9. klasse	28	15	3,2 %
Kalbyrisskolen	2a	503	9. klasse	47	35	7 %
Mou Skole	2b/5	264	9. klasse	22	7	2,7 %
Lilleåskolen	2b	214	6. klasse	18	2	0,9 %
Rækker Møller Skole	2b	181	6. klasse	13	Ikke angivet	
Engum Skole	2b	136	6.klasse	8	2	1,5 %
Bjedstrup Skole	2b	127	6. klasse	10	0	0 %
Kongeåskolen	2b	231	7. klasse	17	Ikke angivet	
Holbergskolen***	4	665	9. klasse	45	Ikke angivet	Under 5 %
Fænøsund Friskole	4	154	9. klasse	12,1 (årsværk)	11	7,1 %
Sankt Birgitta Skole (friskole)	4	462	9. klasse	28	15	3,2 %
Øbro Fri Skole	4	168	9. klasse	Ikke angivet	0	0 %

* Herlev Byskole (Elverhøjens skole + Engskolen)

** Sammenlagt skole: Kildegårdsskolen

*** Pr. 1. september 2010

De deltagende skoler er generelt meget forskellige. De varierer i størrelse fra 127 elever til 1039 elever. Ti af skolerne har under 300 elever. Syv skoler har mellem 300 og 600 elever, og de sidste syv skoler har mere end 600 elever.

Syv af skolerne har ikke overbygningselever. Seks af disse har elever til og med 6. klassesettrin, mens den sidste har elever til og med 7. klassesettrin.

Andelen af tosprogede varierer mellem ingen og en ud af tre for de skoler, der har opgivet tal. Ti skoler har en meget lav andel, idet under hver 30. elev er tosproget. To skoler har derimod en meget høj andel, idet hver tredje elev på disse skoler er tosproget:

- 0-5 %: 10 skoler
- 5-10 %: 4 skoler
- 10-15 %: 2 skoler
- >20 %: 3 skoler
- Ukendt: 5 skoler.

De deltagende skoler er ligeledes fordelt over hele landet. 12 forsøg er gennemført i Jylland, 11 forsøg er gennemført på Sjælland og øerne, fire af disse i København og andre fire i Herlev/Vallensbæk. De sidste to forsøg er gennemført på Fyn. Endelig er der tre friskoler, der også har deltaget i forsøget (markeret med blå i skemaet).

Skolerne repræsenterer dermed en stor del af den varians, der er i de danske folkeskoler.

I dette bilag ser vi nærmere på status for de praktiske/musiske fag på de deltagende skoler. Vi har fokus på ledelsesopbakning, faglokaler samt omfang af forsøg og lignende aktiviteter, hvor de praktiske/musiske fag har været inkluderet.

1.2 De praktiske/musiske fags generelle status på forsøgsskolerne

Der er stor forskel på de praktiske/musiske fags status på de enkelte forsøgsskoler. Især leder-, lærer- og forældreopbakning til de praktiske/musiske fag er meget svingende. På de fleste skoler bakker man op om de praktiske/musiske fag. Man værdsætter dem, og man ville gerne give dem bedre vilkår. Alligevel ligger fokus dog på fag som dansk, matematik og naturfag.

Det praktiske/musiske er fremtrædende

”Kunst, musik og kultur har en fremtrædende plads. Der har hele tiden været lærere, der har lyst til at arbejde med musik. Der har altid været dygtige billedkunstlærere. Det har aldrig været et problem at finde lærere til de praktiske/musiske fag, og skolen har altid tilgodeset disse fag. Bl.a. er der en stor årlig musical. Efter stramningen af de faglige fag kan lærerne dog godt mærke, at de er nødt til at fokusere mere på de boglige fag og dermed mindre på de kreative fag.”

”Teater spiller en stor rolle i elevernes skolegang på Jersie Skole. Allerede i børnehaveklassen står eleverne på scenen foran et større publikum, hvilket gentager sig flere gange senere hen. Et af højdepunkterne er den årlige skolekomedie, som er et frivilligt tilbud til 6. årgang.”

”På de politiske niveauer prioriteres innovation og kreativitet højt i målsætninger. Disse prioriteringer mærkes ikke altid i den skolepraksis, hvor man forsøger at satse. Fagene prioriteres højt på skolen. Lærerne har de nødvendige linjefag, har meget erfaring etc.”

På to skoler giver de udtryk for, at de har en egentlig profil med fokus på det praktiske/musiske:

- Fænøsund: Skolen har en særlig, musisk profil med mange musiktimer, obligatorisk musik i hele skoleforløbet, flere musiklærere end normalt etc.
- Øbro Friskole: Billedkunst har meget høj status på skolen. Skolen forsøger bl.a. at tiltrække elever i kraft af skolens stærke fokus på kreativitet og billedkunst i særdeleshed. Skolen har gratis og frivillig billedskole og musikskole, som eleverne kan melde sig til.

Man kan argumentere for, at også Mou Skole ligger i denne kategori, da de har etableret en p-fagsordning for at styrke faggruppen. Engum Skole har ikke tidligere haft en særlig praktisk/musisk profil, men den store succes med 'Kunst, design og håndværk' har gjort, at skolen nu kan profilere sig på de praktiske/musiske fag. Overgangen mellem skoler med en egentlig praktisk/musisk profil og skoler, der værdsætter fagene uden at have en egentlig profil, er dermed flydende. Gruppen af skoler, der værdsætter fagene uden at have en egentlig praktisk/musisk profil, spænder generelt bredt fra at give fagene en fremtrædende plads som Hindsholmskolen til primært at støtte faglærere, der ønsker at gøre noget særligt for fagene, men uden at dette initieres fra ledelsens side.

Fire skoler giver specifikt udtryk for, at de er 'boglige skoler'. Dette gælder Holdbergskolen, St. Birgitta Skolen, Skolen på Duevej og i et vist omfang Hjortespring Skolen. På disse skoler ser man ofte forsøget som en mulighed for at booste de praktiske/musiske fag (eksempelvis Holdbergskolen) eller nytænke fagene, så de bliver mere relevante for skolens pædagogiske profil (Hjortespring Skolen).

Lærerne oplever generelt, at der er opbakning til deres fag, både i ledelsen og blandt kollegerne. Det underbygger, at fagene er værdsat på de fleste skoler, selv om det er sjældent, at skolen har en særlig praktisk/musisk profil. Dermed støtter de gennemførte interview op om resultaterne fra kortlægningen af de praktiske/musiske fag. Her vurderer 67,5 pct. af lærerne, at faget bakkes op af ledelse og kolleger. 6,8 pct. er uenige, imens 25,6 pct. hverken er enige eller uenige.

For næsten alle skoler gælder det, at forsøget drives af lærere, der af deres leder og kolleger beskrives som "ildsjæle" (fx Ny Hollænderskolen, Thorning Skole, Kalbyrisskolen, Rækker Mølle Skole, Holdbergskolen, Engum Skole). Det bliver på mange skoler endda oplevet som en forudsætning for et succesfuldt forsøgsforløb, samt for at forsøget overhovedet blev til noget, at det drives af engagerede lærere, der brænder for deres fag.

Ledelsen har generelt ikke spillet en aktiv rolle i udformningen og implementeringen af forsøgene. Ledelsesinvolveringen har typisk været af overordnet karakter, eksempelvis begrænset deltagelse i ansøgningen, kommunikation med Ministeriet for Børn og Undervisning og lignende. Der er dog enkelte undtagelser, hvor skoleledere med en relevant faglig profil i de praktiske/musiske fag eksempelvis har bistået faglærere med sparring, hjælp til at udforme læseplaner mv. (fx Mou Skole). De forsøgsansvarlige lærere føler dog, at der har været god ledelsesopbakning til forsøget.

1.3 Faglokaler

Typisk har skolerne ét faglokale til hvert af de praktiske/musiske fag (musik, hjemkundskab, billedkunst, håndarbejde, sløjd) samt adgang til idrætsfaciliteter enten på skolen eller i kommunale idrætshaller i nærheden. Generelt vurderer lærerne, at skolerne har gode, veludstyrede faglokaler til at gennemføre den almindelige undervisning såvel som forsøgene i de praktiske/musiske fag. Flere skoler er relativt nye og har derfor faglokaler til at gennemføre moderne undervisning i de praktiske/musiske fag (fx Fænøsund Skole, Bjedstrup Skole), og andre skoler har fået renoveret lokaler inden for nyere tid (fx Mou Skole, Ny Hollænderskolen). På et mindretal af skolerne er faglokalerne dog enten meget små, slidte, mørke og/eller beliggende meget afsides, fx på loftsrum eller i kældre (fx Skolen på Duevej, Lilleåskolen).

Den gennemførte kortlægning af de praktiske/musiske fag viser, at knap to ud af tre lærere mener, at deres skoles faglokalefaciliteter helt eller til en vis grad dækker behovet til deres fag. Knap én ud af fire er uenig og mener, at faglokalerne er utilstrækkelige. Forholdene omkring forsøgsskolernes faglokaler (størrelse, beliggende mv.) ser altså ud til at være som det generelle landsdækkende billede.

Særligt for tema 2 (håndværk og design), hvor håndarbejde, sløjd og i nogle tilfælde billedkunst er samlet i ét fag, nævner flere skoler, at bedre, fysiske rammer i form af integrerede faglokaler kunne gøre det nemmere at integrere fagene (fx Brundlund, Ny Hollænder, Skolen på Duevej, Hammergårdsskolen, Hjortespring Skole, Thorning Skole, Mou Skole). Eksempelvis opdeles un-

dervisningen på Hindsholmskolen og Skolen på Duevej således, at eleverne typisk kun er i ét fag-lokale i hver undervisningsgang. Dette er problematisk for lærernes såvel som for elevernes sam-tænkning af fagene, idet fagenes materialer, redskaber og metoder fremstår meget adskilte.

Kun én enkelt skole har et fuldt ud integreret faglokale, hvor arbejdsredskaber til håndarbejde, sløjd og billedkunst findes i samme lokale, og hvor eleverne frit kan bevæge sig frit imellem loka-lerne (Engum Skole). På en anden skole lagde man vægt på, at skolen fik multirum, da skolen blev renoveret for omkring ti år siden (Bjedstrup Skole). Man har her ét lokale til musik og hånd-arbejde og et andet lokale til billedkunst og sløjd. De to lokaler ligger i umiddelbar forlængelse af hinanden.

Flere skoler har anvendt skolens andre faciliteter i forbindelse med de praktiske/musiske fag. Der gennemføres flere steder udstillinger eller koncerter i aulaer, auditorier og biblioteker (Kalbyris-skolen, Elverhøjens Skole, Fænøsund Friskole), hvilket er med til at synliggøre fagene og elever-nes produkter.

1.4 Øvrige initiativer inden for de praktiske/musiske fag

Skolerne har kun i meget begrænset omfang haft andre særlige initiativer inden for de prakti-ske/musiske fag inden for de sidste tre skoleår. De få eksempler, der er, er nævnt herunder:

- Deltagelse i et kommunalt projekt kaldt "Kulturel Rygsæk", hvor klasser har deltaget i fordybelsesforløb af en uges varighed i fagene musik, billedkunst og dans (Elverhøjens Skole).
- Temaeftermiddag for alle lærere om den praktiske/musiske dimension i undervisningen (Skolen på Duevej).
- Forsøg med hold i de praktiske/musiske fag med elever fra både grundskole og specialaf-deling (Thorning Skole).
- Tværfagligt forløb med udgangspunkt i billedkunst, hvor hele skolen i fire uger arbejdede projektorienteret og tværfagligt med titlen "Døre, porte og portaler". Formålet var, at eleverne kunne fordybe sig i kunst og kunsthistorie, at skolen skulle udsmykkes med kunst inden- og udendørs, og at eleverne skulle samarbejde med en kunstner (Bjedstrup Skole).
- Samarbejde med musikskolen om koncerter og indgåelse af "Sund Skole"-projektet (Val-lensbæk Skole).
- Etablering af fagteam i praktiske/musiske fag (Kalbyris-skolen).
- Tæt samarbejde med skoletjenesten på Statens Museum for Kunst (Øbro Fri Skole).
- P-fagsordning på 6. årgang, hvor de praktiske/musiske fag indgår (Hjortespring Skolen).
- 60-timers kursus i "Materiel design" (Grindsted Vestre Skole).

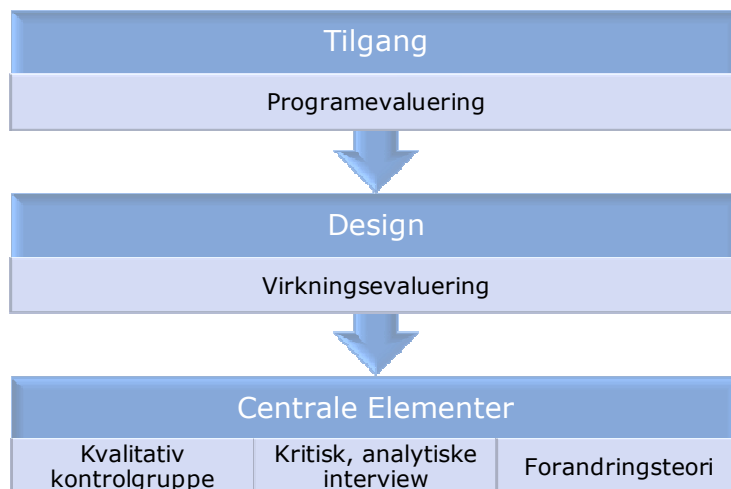
Otte skoler angiver konkret, at de ikke har haft andre initiativer. Et par skoler beskriver selve det evaluerede forsøg, mens de resterende skoler ikke har oplyst noget inden for dette felt.

BILAG 2: METODEBILAG

1.1 Tilgang til evalueringen

Den overordnede tilgang til evalueringen er illustreret i figuren nedenfor. Efterfølgende beskrives overvejelserne bag valget af denne overordnede tilgang.

Den overordnede tilgang

Evalueringen kan ses som en programevaluering, idet det både er de forskellige forsøg, temaer og den overordnede "Handlingsplan for styrkelse af de praktiske/musiske/kunstneriske fag i folkeskolen", der skal evalueres. Formålet med en programevaluering er netop at vurdere, om et overordnet program (her handlingsplanen) producerer de ønskede overordnede resultater gennem de projekter (forsøg), som programmet iværksætter. Med andre ord skal evalueringen se på, om forsøgene generelt har:

- været med til at styrke de praktiske/musiske fag i endnu højere grad end undervisning gennemført på almindelige vilkår og
- understøttet elevernes praktiske kundskaber og færdigheder i højere grad end undervisning gennemført på almindelige vilkår.

Herunder vil det være naturligt at se på begrænsninger og udfordringer i forbindelse med forsøgenes muligheder for at bidrage til handlingsplanens overordnede målsætninger, inkl. om de igangsatte forsøg overordnet set har været relevante i relation til at realisere handlingsplanens målsætninger.

Som design for programevalueringen anvendte Rambøll, AKF og DPU en virkningsevaluering¹⁵. Virkningsevaluering er en samlet betegnelse for evalueringer, der søger at påvise, om en indsats har haft en virkning, samt hvad det er i indsatsen, der har haft en virkning.

I det valgte design er der derudover tre centrale elementer, der alle ligger i god tråd med virkningsevalueringen. For det første søges interviewdata kvalificeret gennem kvalitative kontrolgrupper, for det andet lægges der stor vægt på at gennemføre kritiske og analytiske interview, og for det tredje vil forandringsteorier være et drivende element i at undersøge og forklare, hvad det er, der virker.

Det foreslåede design byggede på overvejelser omkring evalueringens formål, datagrundlag og muligheder:

¹⁵ Se Pawson and Tilly: "Realistic Evaluation", 1997 eller for en dansk gengivelse: Peter. Dahler-Larsen og H.K. Krogstrup: "Nye Veje i Evaluering" 2002

- For det første var det evaluators vurdering, at *evalueringsspørgsmålene i udbudsmaterialet i overvejende grad var kvalitative af natur*. En del spørgsmål var rent deskriptive. Derudover var der mange "om og hvordan"-spørgsmål, der kræver forklaringer og eksempler. Interview er i begge tilfælde den mest velegnede metode.
- For det andet var der ingen data tilgængelige til kvantitativt at måle forsøgenes effekter i form af fagenes status og elevernes kompetencer. Manglende testresultater i fagene og manglende mulighed for at gennemføre test forud for forsøgenes implementering var de primære årsager hertil. Det har derfor været nødvendigt at søge at identificere udvikling gennem interview, hvor der er mulighed for at forklare, eksemplificere og uddybe. Det var dermed vurderingen, at en kvalitativ totalundersøgelse ville tilføre mere værdi end spørgeskemaundersøgelse kombineret med besøg på udvalgte skoler.

Validiteten og reliabiliteten af data sikres gennem to niveauer af datatriangulering:

For det første vil respondenterne være vigtige informanter i forhold til at be- eller afkræfte hinandens antagelser, beskrivelser og forklaringer. Kan eleverne for eksempel genkende billedet af en anderledes undervisningssituation, som den er beskrevet af læreren? Kan lærere, der ikke selv har været med til at designe forsøget, forklare, hvordan de gennemførte ændringer i undervisningen skal føre til de forventede resultater? Og har de eksempler på dette? Kan de forskellige respondenter ikke bekræfte hinanden i, hvordan undervisningen gennemføres, og hvilke kompetencer der søges udviklet med undervisningen, må det antages, at forsøgene ikke er implementeret efter hensigten.

For det andet interviewede vi lærere, der underviser under almindelige vilkår. De blev interviewet om undervisningen og de kompetencer, som eleverne forventes at udvikle. Det blev på den baggrund vurderet, om dette adskiller sig mærkbart fra undervisningen og de forventede resultater på forsøgsskolerne. Med andre ord var evalueringen ikke alene baseret på, at lærer og elever siger, at undervisningen er anderledes. I stedet blev dette be- eller afkræftet gennem at sammenligne med beskrivelser af "almindelige undervisningssituationer". Er der ikke mærkbare forskelle i, hvordan undervisningen gennemføres, og hvilke kompetencer der søges udviklet, må det antages, at forsøgene ikke vil levere de forventede resultater.

1.2 Dataindsamling

Dataindsamlingen er gennemført i perioden fra juni 2011 til september 2011. Datagrundlaget består af følgende: skolernes ansøgninger om at deltage i forsøgene, skolernes selvevalueringer, et registreringskema fra hver skole, interview med personer på skolen, der har været involveret i forsøget, udleveret dokumentationsmateriale, og interview med lærere, der har undervist i øvrige praktisk/musiske fag (kontrolgruppe). I det følgende gives en kort beskrivelse af, hvordan dataindsamlingen er foregået.

Skolernes ansøgninger om at deltage i forsøgene blev i forbindelse med evalueringen fremsendt af Ministeriet for Børn og Undervisning til evaluator. Ansøgningerne har dannet baggrund for en udarbejdelse af interviewguides for hvert enkelt tema, der indgår i evalueringen (tema 1, 2, 4 og 5). Samtidigt har ansøgningerne fungeret som dokumentation for, hvordan de enkelte forsøgsskoler har ønsket at tilrettelægge forsøgene. I interview med skoleleder og de ansvarlige for forsøget på den enkelte skole har der været mulighed for fra skolens side at få redegjort yderligere for ansøgningen.

Skolernes selvevalueringer har kun indgået i begrænset omfang i evalueringen. Der er kun få skoler, som har gennemført systematiske, skriftlige selvevalueringer i forbindelse med forsøgene. Samtidig har der dog i en del tilfælde været gennemført andre former for (selv)evaluering af forsøgene på skolerne, herunder navnlig elevevalueringer i afslutningen af forløbene. Under interviewene på skolerne med de forsøgsansvarlige er resultaterne af disse (selv)evalueringer blevet indsamlet af evaluator.

Et registreringskema fra hver skole indgår også i evalueringsgrundlaget. Forsøgsskolerne blev bedt om at indsende registreringskemaer til evaluator forud for evaluators besøg på skolerne.

De fleste skoler indsendte disse registreringsskemaer. På de resterende skoler blev oplysningerne i registreringsskemaerne indsamlet i forbindelse med evaluators besøg på skolerne. I registreringsskemaet indgik faktuelle oplysninger om skolen, herunder antal elever på skolen, antal lærere, antal tosprogede elever, oplysninger om faglokaler for praktiske/musiske fag, oplysninger om forsøgslærere i praktiske/musiske fag (linjefag), forsøgets varighed og placering på klassetrin m.m.

Interview med personer på skolen, der har været involveret i forsøget, udgør det væsentligste datagrundlag for evalueringen. Forud for besøgene på forsøgsskolerne fremsendte evaluator et forslag til den enkelte skole om, hvem der kunne foretages interview med. I langt de fleste tilfælde blev dette forslag fulgt på den enkelte skole, men der var tilfælde, hvor det ikke kunne lade sig gøre at interviewe alle de relevante personer på skolen. Dette skyldtes typisk, at nogle lærere eller skoleledere ikke kunne træffes (på grund af orlov, arbejdsophør o.l.), eller at elever var holdt op på skolen. I de tilfælde, hvor det var meget væsentligt at interviewe de pågældende skoler, blev der efter skolebesøget gennemført telefoninterview med de pågældende personer. I et par tilfælde var det ikke muligt/relevant at gennemføre egentlige skolebesøg. Årsagen kunne være, at skolen var blevet nedlagt, eller at de alle ikke længere var relevante respondenter på skolen. I disse tilfælde gennemførtes telefoninterview med den skoleleder, der var på skolen i forsøgsperioden.

Der blev gennemført interview med skolelederen, de forsøgsansvarlige, undervisere på forsøgsfaget og elever, der deltog i undervisningen under forsøget. Til hvert af disse interview blev der udarbejdet en semi-struktureret interviewguide. Under interviewene var der i næsten alle tilfælde to repræsentanter fra evaluator til stede. Den ene var ansvarlig for at gennemføre selve interviewene (forsker/konsulent), mens den anden var ansvarlig for at tage notater under interviewene (studentermedhjælp). For at sikre at notaterne afspejlede interviewenes indhold på en ansvarlig måde, blev notaterne typisk diskuteret og rettet til efter de enkelte interview af den ansvarlige forsker/konsulent.

Udleveret dokumentationsmateriale indgår også som en del af evalueringsgrundlaget. På nogle skoler blev der i forbindelse med besøgsdagen eller efterfølgende udleveret relevant dokumentationsmateriale til evaluator. Dette kunne eksempelvis være konkrete beskrivelser af den afsluttende prøve i valgfag i musik eller billedkunst (tema 4) eller andet materiale, som konkret beskriver, hvordan det enkelte forsøg har været tilrettelagt og gennemført.

Interview med lærere, der har undervist i øvrige praktiske/musiske fag (kontrolgruppe), blev også gennemført på udvalgte skoler. Der blev i evalueringen udvalgt i alt 14 "kontrolinterview". Dette kontrolgruppedesign afviger fra et traditionelt kontrolgruppedesign. Normalt anvendes et kontrolgruppedesign i kvantitative undersøgelser, men et sådan design kan også i tillempet form anvendes i kvalitative undersøgelser. Samtidigt udvælges kontrolgrupper normalt fra andre organisationer end de organisationer, hvor indsatsgruppen befinder sig. Dette er væsentligt, da kontrolgruppen i princippet skal være uafhængig af den indsats, som indsatsgruppen har gennemført. I denne evaluering er der blevet valgt et kontrolgruppedesign, hvor både indsatsgruppe og kontrolgruppe er i samme organisation. Dette vurderes dog som forsvarligt, da de lærere, der har undervist i praktiske/musiske fag på almindelige vilkår (kontrolgruppen), typisk ikke har været influeret i nævneværdig grad i deres undervisning af de forsøg, der har været på den pågældende skole (indsatsgruppen).